

Naspeuringen van Paul Theelen: Archeologische vondsten in Brabant en Limburg

15 december 1903 Romeinsche Oudheden [te Lottum].

Bij het veer werd een Romeinsch altaar gevonden zie J. J. Habets, Publications... de Limbourg de XVIII, p. 256-258.

5 Bij het tegenwoordig veerhuis, in den tuin, en aan den oever der Maas, werden fragmenten van allerlei steenwerk gevonden, ook van kolommen, 12 fragmenten op verschillende plaatsen op vier hoeken van een stuk land bij het veer, deze zijn overal in het dorp verspreid.

2 kapiteelen, hoog 25 c.M. en breed van boven 41 c.M. en van onderen bijna 24 c.M. van de Dorische orde van witten zandsteen, bevonden zich op Heinerhof, eigenaar Vosbeek. 10 Bij het station werden Germaansche urnen gevonden.

25 september 1904 [Aardrijkskundige namen]

15 Het "Tijdschrift van het Kon. Ned. Aardrijkskundig Genootschap", no. 5 bevat een opstel van prof. dr. H. Kern over de oudstbekende, aardrijkskundige namen in Nederland.

Deze zijn meest van drieërlei herkomst: Keltisch Germaansch of Latijnsch.

Uit den Romeinschen tijd dagteekenen o. a. Forum Hadriani (Voorburg), Trajectum (Maastricht en Utrecht), Castra (?) (Kesteren).

20 De riviernamen Rijn, Maas en Schelde zijn van keltischen, de naam Waal daarentegen is vermoedelijk van germaanschen oorsprong.

Van gallischen oorsprong is Noviomagus (Nijmegen), verwant met het cymrische ma (plaats), misschien ook Megen; voorts Lugdunum, dat bij Leiden moet gelegen hebben, hoewel de naam etymologisch niets met Leiden gemeen heeft; wellicht beteekent hij "sterkte (dunon) van den god Lug". Van gallischen oorsprong is ook Coriovallum 25 (Heerlen), dat heir-wal beteekent. De naam Batavodûrum (fort der Bataven) is evenzoo gallisch; deze plaats was volgens prof. Kern waarschijnlijk (Wijk-bij) Duurstede. Onbetwistbaar keltisch van oorsprong is Arenacum (vermoedelijk Arnhem), ook Blariacum(?) (Blerik) en Cececum (Kuik). In het Noorden van ons land heeft prof. Kern 30 geen ontwijfelbaar keltische namen kunnen ontdekken. De naam Eems is germaansch. Inheemschen was Flevo, bet. Vlie, niet alleen een meer, maar ook de uitwatering ervan, tevens noordelijke mond van den Rijn; evenzoo Fectio, bet. Vecht. Rijn is een geïmporteerde naam.

35 Tusschen Arenacum en Batavodûrum worden door Tacitus nog Vada en Grinnes genoemd; daarin zijn wellicht Wageningen en Rhenen te herkennen. De naam Helinium is ongetwijfeld inheemsch (Vgl. Helium, dat in Hellevoet voortleeft), volgens Plinius zou het Haringvliet zoo geheeten hebben, de beteekenis is echter duister. De 40 schrijver wekt de nederlandsche aardrijkskundigen van vak op, alle beschikbare gegevens over de aardrijkskunde van ons land in den romeinschen tijd (d. i. van 50 v. Chr. tot 500 na Chr.) te verzamelen en kritisch toe te lichten, met terzijdestelling van alle taalkundige vragen.

1 december 1894 Verkoop van Wapens en Kunstvoorwerpen TE KEULEN.

45 [...] 2°. Kunst-verzamelingen van wijlen den WelEd. Gestr. Heer C. Guillon, advocaat te Roermond, [...] Verkoop 12-18 December 1894.

Prijs van den geïllustreerden catalogus 3 Mark.

J. M. Heberle (H. Lempertz' Söhne), Keulen.

50 16 februari 1905 Oudheden. — De Heer G. M. Kam, te Nijmegen, heeft, bij akte van 4 Februari 1905, aan den Staat der Nederlanden geschonken zijne hoogst belangrijke verzameling oudheden, doch zóó, dat deze schenking eerst na zijn dood door de Regeering worde in bezit genomen. Deze verzameling bestaat in hoofdzaak uit: eenige voorhistorische vaten, steenen en bronzen beitels, wapenen, Romeinsche grafurnen, legioen-steenen, kannen, vazen, lampen, terra nigra en terra sigillata, 55 zoogenaamde Belgische waren, borden, vazen, kommen, enz.; bronzen vazen, spiegels, beelden, fibula's, enz.; Romeinsch glaswerk, gesneden steenen, paste 3, kralen, Romeinsche en Frankische wapenen, eenige Frankische vaten en voorts Romeinsche munten, gouden-, zilveren- en bronzen-, uit den tijd der Republiek en den Keizertijd; een zilveren medaillon van Constantijn den Groote. De verzameling Romeinsch is voor 60 het overgrootste deel uit den Augusteïschen tijd. Voorts een aantal middeleeuwsche oudheden, als: vazen, tegels, enz. Inzonderheid de Romeinsche en voorhistorische oudheden zijn voor het overgrootste deel in Nijmegen en omgeving gevonden.

12 september 1905 De Heer Holwerda hield zijne aangekondigde voordracht over:

65 »De studie der Nederlandsche oudheden en de collectie-Kam». Spreker deelde eerst het een en ander mede over de stichting van het Rijks-Museum in 1818 door Koning Willem I, een merkwaardige daad van een niet gewoon vorst. Hij schetste verder den vooruitgang van dat Museum onder leiding van den 23-jarigen Harderwijkschen hoogleeraar C. J. C. Reuvs, wiens spoedige dood, weldra

70 samenvallende met de financieele gevolgen van den Belgischen Opstand, de grootsche
plannen van Willem I omtrent den museumbouw eenigszins in het zand deed verloopen.
Toch is het aan Willem I te danken, dat het Rijks-Museum van Oudheden tot eene
instelling van studie en onderzoek kon gemaakt worden, waarmede ons land in den
vreedzamen wedstrijd der volkeren een eerste plaats kan innemen.
75 Na dit alles uitvoerig te hebben toegelicht, legde spreker vooral den nadruk er op,
dat zoowel hier als elders de studie van de prae-historica nog veel te wenschen
overlaat. De Staat kan in dezen nog veel doen, maar geen Staatshulp kan den steun van
particulieren ontberen.
Hiermede kwam spreker geleidelijk tot hetgeen de Rotterdamsche koopman Kam, die zich
ter beoefening van de studie der oudheden te Nijmegen vestigde, verricht heeft. Wat
80 deze merkwaardige man heeft verzameld, is reeds tot een museum op zichzelf
aangegroeid, aan den Staat ten geschenke gegeven, te aanvaarden na zijn dood.
Deze schenking omvat inzonderheid eene rijke en merkwaardige verzameling uit de
zoogenaamde Hollstadt-periode. Het getal gesneden steenen beelden bedraagt ongeveer
400. Niet onbelangrijk is ook de verzameling munten, waaronder de oudste Romeinsche
85 zilvermunt van kort na 168 v. Chr. in twee exemplaren voorkomt. Het glaswerk is
vertegenwoordigd door mooie specima van fijn Romeinsch aardewerk. Behalve de 250
lampjes, waaronder enkele met een zeer merkwaardige voorstelling, bevat de
verzameling ver over de 2200 stuks Romeinsch vaatwerk, voor het overgroot deel zóó
gaaf, als kwamen zij onmiddellijk uit de fabriek.
90 Behalve talrijke specima van terra-sigillata, vindt men hier ook een verzameling van
terra-nigra, zooals bijna nergens elders wordt aangetroffen.
De Heer Kam heeft gaandeweg zijn oog bijzonder geoefend, zoodat hij niet gemakkelijk
meer beet te nemen is.
Dat het echter wel eens zeer moeilijk is het onechte van het echte te onderscheiden,
95 werd door spreker met een paar sprekende voorbeelden aangetoond. Een beeldje van
Keizer Augustus, door den Heer Kam van een kunstkooper gekocht, die verklaarde het te
hebben van een arbeider uit Millingen, die het zou hebben gevonden in den grond naast
een muntstuk van Claudius, had den hoogleeraar heel wat onderzoek gekost. Toevallig
had in dienzelfden tijd een Belgisch kunstliefhebber, de Heer Raoul Waracqué,
100 eenzelfde beeldje te Parijs gekocht. Wanneer terzelfder tijd twee gelijke voorwerpen
in de kunstwereld opduiken, heeft dit altijd iets verdachts. In dit geval leidde
sprekers onderzoek tot de slotsom dat het te Millingen gevonden voorwerp moeilijk
voor onecht kan worden gehouden.
Er ligt, zeide spr., op het gebied van dergelijke vondsten nog een groot veld voor
105 onderzoek gereed, dat wij niet onontgonnen mogen laten. Toezicht op hetgeen gevonden
wordt is daarbij steeds van het grootste gewicht. Er werd en er wordt nog hard
gewerkt in het Museum om de geheele zaak van haar wetenschappelijke en praktische
zijde op een vasten grondslag te brengen. Jonge krachten zullen de oudere daarbij te
hulp komen. Doch wat men van professionals ook verwachten moge, de steun van
110 verstandige en onbekrompen vrijwilligers in de wetenschap kon niet worden ontbeerd.
Mannen als Kam hebben, volgens spreker, groote beteekenis voor de wetenschappelijke
studie en voor de kunst en het kunstambacht.

12 maart 1907 **Provinciaal Genootschap "Limburg." Kring Venlo.**

115 Zaterdag vergaderde op de bovenzaal van café Suisse de Kring Venlo van het
Provinciaal Genootschap "Limburg." [...] Hierna krijgt de heer van Beurden, 1e
Secretaris, het woord en houdt eene voordracht over het wapen van Venlo. [...]
Daarop gaf baron von Geijr Schweppenburg nog eenige mededeelingen over zijn
onderzoekingen der Romeinsche heerbanen, begraafplaatsen en vestigingen ten beste,
120 [...]

27 augustus 1907 **Opgravingen in Zuid-Limburg.**

125 In aansluiting aan de opgravingen van verleden jaar op den Heihof bij Valkenburg,
zijn thans daar in de buurt bij Haasdal, onder leiding van prof. Goossens te Rolduc
en de heeren dr. J. H. Holwerda, conservator en N. J. Krom, assistent aan het
Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, opgravingen aangevangen. Blootgelegd werden reeds
twee evenwijdig fundamenten, loopende over een lengte van plm. 30 meter, gedeeltelijk
door bouwpuin bedekt. Zeer waarschijnlijk hebben deze fundamenten uit Romeinschen
tijd aan een villa toebehoord, waarvan men ook de verdere grondslagen hoopt te
130 vinden. Behalve fragmenten van dakpannen en aardewerk werd een mooie bronzen
mantelspeld gevonden.

1 januari 1908 **Levensbericht van Johannes Apollonius Ort.**

135 'Kijk, daar heb je een stukje Romeinschen weg'.
'Waarom ziet u dat?'
Uitlegging volgde. Zoo leerde ik vóór ongeveer 25 jaren in den ritmeester Ort een

oudheidkundige kennen gedurende een rijtoer te paard, dien wij maakten in den omtrek van Breda, waar wij beiden als leeraar - hij tevens als hoofd van onderwijs voor het wapen der cavalerie - aan de Koninklijke Militaire Academie werkzaam waren.

140 Eenigen tijd daarna stelde hij mij in de gelegenheid in zijn huis zijn schatten - zijn urnen, zijn vaatwerk, zijn munten - te bezichtigen. Wanneer ik het nu waag, als gevolg van die toenmalige nadere kennismaking, welke ook in latere jaren bleef aangehouden, en voornamelijk ook ingevolge den aandrang in dezen van zijne achtergelaten weduwe, te voldoen aan het vereerend verzoek van het
145 bestuur onzer Maatschappij, om van den overleden kolonel Ort een levensbericht te schrijven, dan moet mij allereerst de bekentenis uit de pen, dat het mij, als niet-deskundige, niet mogelijk is zijne verdiensten als oudheidkundig onderzoeker in het ware licht te stellen. Ik zal mij dus bepalen tot de mededeelingen en inlichtingen, mij in hoofdzaak door zijne weduwe verstrekt en tot enkele aanteekeningen betreffende
150 de door hem uitgegeven geschriften.

Johannes Apollonius Ort werd geboren te Woudrichem den 2en Mei 1842 als oudste zoon uit het vrij talrijk gezin van dokter W.F. Ort en mejuffrouw S.G. Hanegraaff. Hij ontving aldaar zijn eerste onderricht op de gewone lagere school tot zijn 12e jaar, genoot zijne verdere opleiding aan de toen zoo gunstig bekende kostschool van den heer Kattenbusch te Gorinchem en daarna aan de Koninklijke Militaire Academie te Breda. Den 22en Juni 1861 werd hij op 19-jarigen leeftijd benoemd tot 2e luitenant bij het 5e regiment dragonders.

Zijn helder verstand, zijne gave van mededeeling, zijne meer dan gewone opgewektheid, zijn zelfstandig, toch meêgaand karakter, zijne goede militaire eigenschappen - al kon hij te zijner tijd op vrij luidruchtige wijze zijne afkeuring over bestaande toestanden of genomen maatregelen te kennen geven - deden hem al spoedig bij zijne meerderen in het oog vallen als een officier, die in aanmerking kon en moest komen voor bijzondere diensten. Zoo was hij in 1870-1872 leeraar in de krijgskundige vakken
165 aan den hoofdcursus der cavalerie te Haarlem; van 1874 tot 1877, in welk laatste jaar hij tot ritmeester werd benoemd, vervulde hij de betrekking van 1e luitenant-adjutant bij het 2e regiment huzaren; in 1879 werd hij als ritmeester-instructeur belast met de africhting der paarden en de opleiding der recruten bij zijn regiment; van 1880-1887 was hij aan de Koninklijke Militaire Academie hoofd van onderwijs in de
170 cavalerie-vakken en in het paardrijden.

Als hoofdofficier werd hij later geregeld aangewezen om zitting te nemen in de commissie voor het officiersexamen der cadetten; en toen hij aan de beurt kwam voor een regimentscommando, en men den toenmaligen instructeur aan de rijschool, als daartoe bijzonder geschikt, als kolonel in die betrekking wenschte te handhaven, werd
175 hem door het hoofdbestuur de waardeering zijner verdiensten getoond in zijne benoeming tot kolonel, boven de formatie (op luitenant-kolonels-tractement), eene onderscheiding, die naderhand niemand meer is tebeurtgefallen. Na vier jaren te Deventer het commando gevoerd te hebben over het 1e regiment huzaren, werd hij in April 1899 gepensionneerd.

180 Reeds in zijne kindsche jaren had hij zijn onderzoekingsgeest getoond in ijverig lezen en het verzamelen van oude voorwerpen. De toenmalige studie-richting op de Academie was niet zeer geschikt, om dien geest levendig te houden; en de jeugdige, vroolijke ruiter-officier, met zoovele anderen losgebroken uit de knellende banden, waarmede het verouderde opvoedingsstelsel te Breda de cadetten in het gareel hield,
185 vond in den eersten tijd in het vrije maatschappelijke leven, te midden van jolige kamaraden, te veel smaak, dan dat hij er aan gedacht zou hebben, zich al dadelijk aan de studie te wijden. In alle opzichten de onbezorgde - zoo noodig vermetele - cavalerist te zijn - verder gingen zijne illusiën in die jaren niet.

In 1870, toen hij leeraar werd aan den cursus te Haarlem, moesten evenwel de boeken voor den dag gehaald, en in 1874, weder in Venlo in garnizoen, wees eene militaire opdracht hem als het ware van zelf de richting aan, waarin hij zich op wetenschappelijk gebied verder zou ontwikkelen. In alle garnizoenen moesten door de officieren kaarten vervaardigd worden van de garnizoensplaats en omstreken op de schaal van 1/8000. Ort zou dit te Venlo doen. Bij de volbrenging van die taak
195 leefde zijn sluimerende onderzoekingsgeest weêr op. Het terrein, dat hem door zijn tochten te paard reeds zoo bekend was, moest nu nog nauwkeuriger worden in oogenschouw genomen. Navraag moest worden gedaan bij de land- en heibewoners; inlichtingen werden hem gegeven omtrent heuvels en oude wallen, welke door hun regelmatigen aanleg reeds zijn aandacht hadden getrokken; vondsten werden hem getoond
200 van oude bronzen voorwerpen, van oud vaatwerk of scherven daarvan, van urnen, van munten; oude begraafplaatsen werden hem aangewezen... Zijn geest had gevonden, wat hem - naast zijne militaire werkzaamheden - voor zijn geheele verder leven zou bezig houden en boeien. De kaart werd afgeteekend, maar het terrein bleef zijn onderzoekingsveld. Waar hij ook later geweest is - en de cavalerieofficieren wisselen

205 nog al eens van garnizoen - daar werd de omtrek doorkruist, met vorschend oog
opgenomen, daar werden opgravingen gedaan en van alles, wat hij op oudheidkundig
gebied vond en vernam, werd ten slotte nauwkeurig aanteekening gehouden.

210 In het begin zijner onderzoekingen te Venlo maakte hij daarbij kennis met een
ploegbaas van de Venlo Boxteler spoorbaan Frans Deserière, die hem zoodanig op de
hoogte bleek te zijn, dat hij dien voorstelde voortaan gezamenlijk onderzoekingen te
doen 1. Hoeveel hulp hij van dien eenvoudigen werkman moet hebben gehad, blijkt het
best uit de in een zijner geschriften gedane mededeeling, dat Dr. W. Pleyte, de
215 bekende conservator (later directeur) van het rijksmuseum van oudheden te Leiden, in
een rapport aan zijn directeur over Deserière getuigde: 'Een der ondergeschikte
personen, een ploegbaas aan de Venlo-Boxteler baan, behoort tot de meest ontwikkelde
personen op het gebied der oudheidkundige onderzoekingen in deze streek. Hij gebruikt
al zijn ledigen tijd voor de nasporing der verschillende oudheden en is zeer bekwaam
en zorgvuldig in het ontgraven van urnen en andere voorwerpen. Het ware te wenschen,
220 dat deze persoon F.D. voor dergelijke zaken ten voordeele der oude geschiedenis van
Limburg kon worden behouden'.

225 Met dezen 'deskundige' onderzocht Ort achtereenvolgens de dorpen Blerick,
Grubbenvorst, Lottum, Tienraay, Meerloo, Baerlo, Kessel en meer andere, alsmede de
Jammerdaalsche heide bij Venlo, waarbij zij zich met goede uitkomsten mochten
verheugen.

230 Na zijn huwelijk in October 1876 met Helena Catharina Grobbee was deze veeltijds
zijne getrouwe gezellin bij zijne nasporingen. Geheel medelevende in de
liefhebberijstudiën van haar man, vergezelde zij hem op zijne wandelingen en tochten,
was zij bij zijne opgravingen tegenwoordig; terwijl zij daarna zijne combinatiën of
gevolgtrekkingen met betrekking tot de verkregen inlichtingen en de gedane vondsten
met deelnemende aandacht volgde, en mede-overwoog.

235 Toen Ort in 1877 als ritmeester naar Deventer verplaatst werd, had hij in Limburg
reeds eene aanmerkelijke verzameling van urnen, kannetjes, munten enz.
bijeengevaard, buiten de vele, waarmede hij het museum te Leiden verrijkt had.
In 1879 kwam hij in Leiden in garnizoen. 'Aldaar mocht ik 1 mij reeds spoedig
verheugen in de vriendschap van de heeren Dr. C. Leemans, directeur van en Dr. W.
Pleyte, conservator van het Rijksmuseum van oudheden. Zij gaven mij met de meeste
voorkomendheid de gevraagde inlichtingen en wezen mij tevens den weg aan, om eene
240 meer wetenschappelijke richting aan de onderzoekingen, die wij bleven voortzetten, te
geven. Een groot aantal geschriften, waaronder de Bonner Jahrbücher en de
Publications du Limbourg, die ik ter lezing ontving, verklaarden mij menige zaak, die
ik wel had opgemerkt, maar niet grondig begrepen. Ik maakte bij deze studie
aanteekeningen, zoodra het plaats in Limburg of nabij de Nederlandsche grenzen
betref en teekende eene kaart op 1/50000 van de landstreek gelegen tusschen Nijmegen,
245 Birten, Aachen en Tongres, waarop ik de Romeinsche wegen en bij elke vindplaats een
gekleurd teeken plaatste, om aan te geven tot welk tijdperk de gevonden voorwerpen
behoorden, het een en ander echter alléén voor eigen gebruik... het deed bij mij het
plan oprijzen om de aanteekeningen en de kaart voor de pers geschikt te maken. Dr.
Leemans en Dr. Pleyte hebben mij dien arbeid, door hunne hulp aanmerkelijk verlicht
250 en ik betuig beide heeren hierbij openlijk mijn hartelijken dank daarvoor'.

255 Een nieuw veld van arbeid had hij zich geopend. De nasporingen langs velden en wegen
zouden verwerkt worden in het stille studeervertrek of in de huiskamer. Tijdens Ort
aan dit zijn voornaamste werk bezig was, zag in 1882 een eerste geschriftje van zijne
hand het licht: 'Plaatsen in de gemeente Blerick (Limburg), waar vóór-
geschiedkundige, Germaansche en Romeinsche voorwerpen zijn gevonden 1'. In de
Publications de la Société d'archéologie dans le duché de Limbourg, Tome XVIII had de
geleerde rijks-archivaris van Limburg Jos. Habets den Romeinschen weg van Tongeren
naar Nijmegen langs den linker Maasoever en de vindplaatsen van Romeinsche,
260 Germaansche en Frankische oudheden, in de nabijheid van dien weg, beschreven. Daarin
kwam o.a. voor, dat indertijd opgravingen op de Römerheide te Blerick hadden plaats
gehad met het doel naar verborgen schatten in die gemeente te zoeken, en dat daaraan
zelfs officieren uit Venlo zouden hebben deelgenomen.

265 Nauwelijks had hij dit gelezen, of Ort greep naar de pen. Daar wist hij alles van:
'Ik acht mij geroepen, maar ook bevoegd, omtrent een en ander, maar voornamelijk
omtrent dat feit, eenige meer nauwkeurige inlichtingen in het midden te brengen'. En
tusschen de opgaven van de verschillende vondsten en vindplaatsen, verhaalt hij, hoe
hij in 1874 enkele menschen op verschillende plaatsen in de heide vond graven, die
hem vertelden, dat zij naar een schat zochten, die verborgen zoude zijn in een mooi,
270 rood, aarden potje met een dekseltje; zij wisten zulks van een pastoor.
'Daar ging mij' (in verband met andere omstandigheden) - zoo schrijft hij - 'een
licht op; de pastoor van Ittervoort, die te vergeefs naar de Romeinsche nederzetting

275 te Blerick had gezocht, hoopte nu, zonder kosten en moeite, die nederzetting te vinden door de boeren voor hem te laten zoeken; hij had hun daarom de beschrijving gegeven van een Romeinsch potje van terra sigillata. Ik bracht zulks die lieden onder het oog, die dan ook dadelijk met zoeken ophielden'.

Hij besluit het geschriftje met de woorden: 'de nadere inlichtingen, die ik beloofde, heb ik hiermede gegeven, en het Venloosch garnizoen evenals dien braven ploeg-baas Frans Deserière van den op hen geworpen blaam gezuiverd'.

280 Twee jaren later, in 1884, verscheen zijn boven reeds genoemd werk: 'Oude wegen en landweren in Limburg en aangrenzende gewesten', hetwelk eenigszins als een aanvulling kan beschouwd worden van Pleyte's 'Nederlandsche Oudheden van de vroegste tijden tot
285 de Romeinsche en andere oude wegen beschreven, die zich ten noorden van den Rijn, tusschen de Lippe en de Nederlandsche grenzen, tusschen Rijn en Maas en op den linker Maasoever bevinden, benevens de landweren in die streken. De wetenschappelijke wijze van behandeling blijkt vooral uit de in een dertigtal bladzijden voorafgaande
290 aantekeningen betreffende: de Romeinsche wegen in het algemeen; verdeeling der wegen naar hunne bestemming; wegenbouw; richting der wegen; opsporen der wegen; wegmaten in het Romeinsche rijk; over de kaart van Peutinger en het reisboek van Antoninus; loop van den beneden-Rijn en de Waal ten tijde der Romeinen; kanalen en dijken. En het komt stellig aan het werk ten goede, dat een kundig militair dit onderwerp ter
295 behandeling koos. Meer nog dan de groote heerbanen, op bevel van Napoleon ook in ons land aangelegd, zijn de Romeinsche wegen in hoofdzaak militaire wegen; en zoo zullen de bijzonderheden b.v. van richting en aanleg door een in militair opzicht geoefend oog allicht meer op hare juiste waarde zijn geschat, dan die door een minder deskundige zoude zijn opgemerkt.

300 Hoe dit zij, het werk ging de wereld in met het navolgende hoogst gunstige voorwoord van Leemans en Pleyte: 'Een boek als dit behoeft geen aanbeveling.

Vlijtig en met oordeel samengesteld uit zeer verspreide gegevens, aangevuld door eigen onderzoek, is het werk een eerste bron voor ieder die dit onderzoek wil
305 voortzetten, en in de geschiedenis van zijn land belang stelt. Het is een inleiding in de studie der oudheid voor geheel Nederland, uit dit oogpunt nog niet behandeld. 'Moge het die belangstelling ondervinden die het verdient en die het mogelijk maken zal, dat ook het tweede deel met de ontworpen oudheidkundige kaart zal kunnen
verschijnen'.

310 Hoevelen zijn er in Nederland, die een werk koopen over Romeinsche wegen in Limburg? Het antwoord op die vraag zal wel tevens de verklaring geven, waarom aan den wensch, in het laatste gedeelte van dit voorwoord uitgedrukt, niet kon worden voldaan. Ort had zich voorgesteld, dit eerste door een tweede werk te doen volgen, 'bestaande uit een alphabetische woordenlijst der vindplaatsen met een meer of minder nauwkeurige
315 beschrijving van het gevondene en van die plaats zelve' en later door eene oudheidkundige kaart, vervaardigd op 1/50000, waarvan hiervoren reeds gesproken is. Ze zijn niet verschenen.

Zal hem dit stellig teleurgesteld hebben, de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde bood hem korten tijd daarna (1886) haar lidmaatschap aan, wat hem een
320 bewijs zal geweest zijn, dat zijn arbeid meer de opmerkzaamheid had getrokken, dan de uitgever ervan meende te kunnen vaststellen.

Het vorige jaar had hij als bijdrage aan het werk, dat Dr. Leemans, als oudheidkundige, op zijn 50-jarig feest werd aangeboden, een stukje ingezonden
325 getiteld: 'Der Römerort Sablonnes', welke plaats volgens hem op de Jammerdaalsche heide moest gezocht worden.

In den aanvang van de negentigerjaren vinden we den majoor Ort in 's-Hertogenbosch. Ook daar zou hij de sporen achterlaten van zijne onvermoeide werkzaamheid, van zijn
330 steeds uitgebreider navorschen van alles, wat op de geschiedenis van Oud-Nederland betrekking heeft. In den winter van 1891/92 ordende en catalogiseerde hij de verzameling van oudheden in het museum van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, waarvoor het bestuur van dit genootschap als erkenning van bewezen
diensten hem eene oorkonde met zilveren penning op naam geslagen ten geschenke
aanbood.

335 De gedrukte 'Handelingen' van dit genootschap over de jaren 1891-93 bewaren nog eene lezing van Ort, gehouden in de algemeene vergadering van 10 November 1892. Gaarne had hij 'eene critische beschouwing geleverd van de landstreek die wij bewonen, wat betreft de verschillende volkeren, die hier in overoude tijden waren gehuisvest, in verband met de gevonden voorwerpen uit die tijden, de landweren die de stammen
scheidten en hunne verkeerswegen.

340 'Het is mij echter niet mogelijk geweest, daar ik hier slechts korten tijd in

garnizoen was en de uren, die mijne beroepsbezigheden mij vrij lieten om aan oudheden te wijden, te weinig waren, om zulk een resultaat te bereiken; doch hetgeen nu nog niet is, hoop ik dat toch éénmaal zal worden'.

345 Die laatste woorden teekenen den volhardenden dilettant-werker: wat we vandaag niet kunnen doen, dat doen we morgen. Dien avond bepaalde hij er zich toe, den leden van het genootschap eenige oudheden te doen zien uit het museum, die in al hare bijzonderheden te beschrijven, en in verband met de vindplaatsen en plaatselijke toestanden na te gaan, welke gevolgtrekkingen daaruit konden gemaakt worden met betrekking tot lang vervlogen tijden.

350 Overal waar hij in garnizoen kwam, zette hij zijne onderzoekingen voort, en zoo verzamelde hij langzamerhand een schat van gegevens. Van het een moest hij op het andere komen. 'Het is een inleiding in de studie der oudheid voor geheel Nederland', hadden Leemans en Pleyte van zijn 'Oude wegen en landweren in Limburg' gezegd. Zoo moest hij ook van zelf tot die studie der oudheid komen; en zoo kwamen na zijne
355 pensionneering in 1899 achtereenvolgens zijne 'Oudheidkundige aantekeningen, meest betrekking hebbende op Nederland en zijne bewoners' in druk. In vijf grootere en kleinere afleveringen 1 werden daarin in 340 bladzijden behandeld:

I. a. De samenvloeiing van de Maas en Waal tijdens Julius Caesar.

b. De veldtocht van Caesar tegen de Usipeten en Tencteren.

360 II. c. De Marsen en hun land.

III. d. Oldenzaal tijdens de Salische Franken.

e. Crhepstini 2.

IV. f. De Germaansche God Mars.

V. g. De Romeinsche linker-Rijnoeverwegen in het Batavenland.

365 Wie die studiën doorwerkt, zal begrijpen hoeveel arbeid en nadenken daaraan ten grondslag ligt. Want het is geen naschrijverij, wat ons hier geboden wordt. Verre van dien; tot de oudste bronnen wordt opgeklommen. Eerst worden de Grieksche en Romeinsche schrijvers geraadpleegd, vervolgens nagegaan wat goedbekende
370 geschiedvorschers uit die verhalen, welke aan duidelijkheid zooveel te wenschen overlaten, hebben meenen te lezen; en in de chaotische verwarring, die zich dan meermalen voor zijn geest zal hebben opgedaan, komt voor hem eerst licht bij zijne wandelingen, zijne scherpzinnige opmerkingen in het terrein, waarop de beschreven
375 handelingen of toestanden betrekking hebben. Daar laat hij de wegen, de bosschen, de huizen, de begraafplaatsen, de oude gedenkteekenen, de steenen tot hem spreken, en hij verstaat hunne taal; daar luistert hij met gespannen aandacht naar de verhalen van de nog weinig ontwikkelde, bijgeloovige landbewoners, liefst van de oudsten onder
380 hen, die hem vertellen van de witte wiven, van de kabauters, van de weerwolven, van het grijze veulen, van 'de Gluininge' uit wiens oogen, neus en mond vuur spat, en die zij zelven gezien hebben. Dit alles wordt nauwkeurig opgeteekend, met zorg overwogen, met elkaar in verband gebracht, op de oudste kaarten nagegaan en dan eerst wordt eene eigen meening ontwikkeld, meermalen afwijkende van hetgeen deskundigen tot dusverre als waarheid hadden aangenomen, of van anderen hadden nageschreven.

385 Wie zoo werkt, heeft zich het recht verworven, als oudheidkundige genoemd te worden. Een enkel voorbeeld. Om de woonplaats der Marsen vast te stellen, wordt begonnen met de mededeeling van hetgeen Strabo en Tacitus ons hebben overgeleverd omtrent dat volk, 'dat wij, onder dien naam, alleen kennen door de beschrijving van de
390 veldtochten van Germanicus, in de jaren 14, 15 en 16 na Christus'. Daarna wordt de meening van een dertigtal Duitsche en Nederlandsche geschiedvorschers vermeld, wier opgaven omtrent die woonplaats uiteenloopen tusschen Texel en Holstein, tusschen Friesland en de Lahn.

Aangezien 'de overvaling van Germanicus in het najaar van 14 na Chr. ons leert, dat de Marsen in zulk een landstreek moeten gewoond hebben, dat de Bructeren, Tubanten en
395 Usipeten gelegenheid hadden om zich in korten tijd te verzamelen tusschen den Rijn en het Romeinsche leger, dat uit het Marsenland naar die rivier terugtrok', wordt het dan noodig geoordeeld eerst een onderzoek naar de woonplaatsen van deze drie volksstammen in te stellen, 'waarbij vooral niet uit het oog mag worden verloren de
400 jaren waarin deze geschiedenis plaats heeft gehad'.

En wanneer dan als slotsom wordt opgemaakt: 'de eenige landstreek, waar - volgens mijne zienswijze - de Marsen kunnen gewoond hebben en die aan alle vereischten voldoet, die door het geschiedkundig verhaal van Tacitus kunnen gesteld worden, is de provincie Overijsel' - dan is het nog 'om dit verder zoo duidelijk mogelijk te maken, noodzakelijk om niet alléén dit land zelf, maar ook dat tusschen zijn zuidgrenzen en
405 den Rijn, uit een oudheidkundig oogpunt na te gaan'. Zoo worden dan weder de landweren en de oude wegen in die landstroken op de kaart en op het terrein nagegaan, waarna de tocht van Germanicus in het jaar 14 zonder bezwaren geheel kan worden gevolgd. Als nadere aanwijzing wordt dan gegeven: 'Uit al het hiervoor medegedeelde

410 blijkt dus dat het gebied der Marsen ten noorden van de Hallerlandweer (gemeente
Zelhem) moet gelegen hebben en wel op ongeveer één dagmarsch afstand daarvan
verwijderd'.

415 Voldaan is onze onderzoeker hiermede echter nog niet. In den aanvang zijner studie is
de onderstelling gewaagd, dat de naam Marsen ontleend kon zijn aan het land dat zij
bewoonden, aan de marsen, laaggelegen plaatsen of kuilen op de heiden, die met water
zijn gevuld en waaromheen een smalle strook gras groeit, of aan marschgrond,
420 laaggelegen moerassig en vet land, dat in de middeleeuwen dikwijls mersch wordt
genoemd; terwijl in het verhaal van Tacitus voorkomt, dat het hoog vereerde heiligdom
(van) Tanfanae (in het Marsenland) met den grond werd gelijkgemaakt. Hij meent dus,
dat de bodemnaam 'Mars' en eene oude overlevering omtrent de plaats waar de tempel
(van) Tanfanae gestaan heeft, nog nadere aanwijzingen kunnen geven omtrent de grenzen
425 van het toenmalige Marsenland, en noemt daarom al de plaatsen in Overijssel en Drente
op, waarin of waarbij het woord mars voorkomt, hetgeen aldaar veelvuldig het geval
is, om zodoende ongeveer de uitgestrektheid van het oude Marsenland te bepalen. De
plaats waar de tempel (van) Tanfanae gestaan heeft, weet hij nog niet met zekerheid
te zeggen. Eene legende stelt die op Tankenberg bij Oldenzaal, zeker de oudste stad
in het Marsen- en Tubantenland. Daarover zal hij in eene volgende aantekening
handelen.

430 Die volgende aantekening: 'Oldenzaal tijdens de Salische Franken en de oude
gerechtsplaatsen, namen van hoeven en overleveringen in de Marken Berghuisen en de
Lutte' (verschenen 1901), is de meest uitgebreide (200 bladzijden) en geeft in de
verschillende wandelingen langs wegen en buurten buiten Oldenzaal, vooral aan een
leek, een juist denkbeeld van de wijze, waarop een oudheidkenner uit alles, wat hij
435 op zijn weg tegenkomt, uit de eenvoudige namen der hoeven zijne gevolgtrekkingen weet
te maken.

Ook hieruit een enkele greep.

440 'Drie kilometers ten zuiden van Oldenzaal' - zoo lezen we op bladz. 153 - 'wordt de
kunstweg naar Enschede gesneden door een beek, die ongeveer bij de oostelijk van dien
weg gelegen hoeve de Ulenkotte in de elfter lescap van de marke der Lutte
ontspringt'.

445 (bladz. 156) 'De Ulenkotte staat met den nachtuil in verband. Die vogel bezit
een voorspellend vermogen; door zijn klagend geluid geeft hij de nadering van den
dood aan, hij is een ongeluksvogel en in de wilde jacht, die door Wodan of door Holda
wordt aangevoerd, vliegen soms twee uilen vooraan'.

450 (bladz. 157) 'Uit deze omstandigheid leidde ik af, dat bij de Ulenkotte een
grafveld moest zijn. Werkelijk vond ik grafheuvels, op een paar honderd meters achter
de Kotte, achter het nabijgelegen Kersthuis....'

Volgens belofte komt de schrijver in deze aantekening terug op de door Tacitus
gebezigde uitdrukking: 'templum quod Tanfanae vocabant', en geeft hij eene uitvoerige
verklaring, waarom hij niet, zooals Van der Aa en Weeling, Grimm en Van den Bergh,
gelooft aan eene godin Tanfanae, doch van meening is, dat Tacitus 'Tancfanae' had
455 moeten schrijven, hetwelk de beteekenis zou hebben van 'geheiligde gerechtsplaats';
dat verder de hunnebedden op Tancenbergh (bij Oldenzaal) te zamen den templum
Tancfanae vormden, en dat die hunnebedden in het jaar 14 door de Romeinen met den
grond werden gelijkgemaakt.

460 In de volgende studie 'De Germaansche God Mars' wordt deze als de godheid aangewezen,
die in den templum Tancfanae het Recht vertegenwoordigde en tevens als de stamvader
en wetgever van de Marsen, waardoor eene afleiding van dien volksnaam van marsch- of
marsland moet vervallen.

465 In het vijfde of laatste deeltje der aantekeningen (verschenen in 1904) wordt, in
afwachting dat door particulieren of van regeeringswege daartoe het noodige gedaan
wordt, een voorloopig onderzoek ingesteld naar de Romeinsche linker-Rijnoverwegen in
het Batavenland, waaromtrent we in den aanvang de klacht lezen: 'Nooit heeft er een
geregeld onderzoek naar de Romeinsche wegen in Nederland plaats gehad; ik betwijfel
zelfs of men getracht heeft het spoor te vervolgen, dat men daarvan te Kesteren heeft
gevonden. - In Duitschland stelt en het publiek en de regeering meer belang in
470 dergelijke zaken, zooals mij persoonlijk dikwijls is gebleken'.

Ort heeft het zijne gedaan, om in die leemte te voorzien.

475 Vóór het verschijnen van dit laatste deeltje had hij gemeend in een oude strijdvraag
een woordje te moeten medespreken. Mijn geleerde vriend Prof. Blok had den 22en
Januari 1903 in de eerste vergadering van de Vereeniging 'Oud-Leiden' eene voordracht
gehouden over de oude geschiedenis der Academiestad, en als uitslag van zijn
onderzoek o.a. medegedeeld, dat de stad geen recht had, om zich Lugdunum te noemen.

480 Ort was ook in Leiden in garnizoen geweest, en natuurlijk - kan men wel zeggen - had hij dit geschilpunt in den kring zijner onderzoekingen opgenomen. Reeds in Maart d.a.v. verschijnt zijn 'Lugdunum' in druk, waarin hij, na een betoog van 20 bladzijden, besluit:

1. Volgens de wegmaten, door de Romeinsche geographen opgegeven, lag binnen de tegenwoordige stad Leiden vroeger een plaats Lugdunum.
 - 485 2. Deze plaatsnaam beteekent gerechtsplaats op een duin.
 3. Deze gerechtsplaats, op en bij het Pieterskerkhof gelegen, is nog in de middeleeuwen in gebruik voor het grafelijk gerecht. De plaatselijke inrichting daarvan en de plaatsnamen daar en daarbij wijzen ontwijfelbaar terug op den ouden Germaanschen toestand.
- Oud-Leiden kan dus rustig zijn, Het was en blijft Lugduno-heim'.

490 Een belangwekkende kamp tusschen den beroeps-geschied- en den dilettant-oudheidkundige!

495 In het eerste jaarboekje van Oud-Leiden (1904) gaf Prof. Blok volgens belofte de uitwerking zijner aantekeningen in een stuk, met het opschrift 'Lugdunum Batavorum', waarin hij zijne meening, in de vroeger gehouden lezing uitgesproken, tegen de opvatting van Ort handhaafde, terwijl daarachter als tweede stuk een uittreksel volgde uit Ort's brochure 'Lugdunum'. De gronden, door laatstgenoemden aangevoerd - voornamelijk ontleend aan de plaatselijke ligging volgens de Peutingertafel en het reisboek van Antoninus, alsmede aan de beteekenis van het woord Lugdunum - werden in 500 het eerste stuk gewogen en te licht bevonden; op (vermeende) fouten werd daarbij de aandacht gevestigd; en ten slotte - wel eenigszins met al te groote verzekerdheid van gelijk te hebben - 'na deze uitweiding over de beweringen en onderstellingen in de brochure van den heer Ort, met erkentelijkheid voor de goede bedoeling daarvan 505 afscheid genomen'.

Maar Ort was de man niet om op die wijze van zich of van zijne brochure te laten afscheid nemen. Als hij gewaagd had tegen een hoogleeraar in de geschiedenis in het 510 strijdperk te treden, dan was dit omdat hij de heilige overtuiging had, dat zijne meening de juiste was, en nadat hij de zaak vooraf van alle kanten bekeken had. In den Nederlandsche Spectator 1904 Nos. 10 en 16 leverde hij dan ook de bewijzen, dat zijn harnas deugdelijker was, dan zijn bestrijder gemeend had, en dat het niet zoo gemakkelijk was, daarin de zwakke punten te treffen. In die weerlegging vooral komen Ort's degelijke weten, zijne oorspronkelijkheid, ja zelfs zijne persoonlijkheid uit. 515 Wie hem gekend hebben, hooren hem met de ietwat krijschende stem, die hem soms eigen was, en op elk woord de klemtoon leggende, den volzin uiten vóór hij dien neerschreef: 'Begrijpt U nu, Professor, waarom ik met dien god Lug 1 niets te maken wil hebben bij mijne determinatie van Lugdunum?' Hij besloot zijne repliek met de mededeeling van een door hem ontvangen schrijven van den heer Espérandieu te Parijs 520 dd. 15 Août 1903, waarin o.a. 'Dans le prochain numéro de la Revue que je dirige 2, vous trouverez un petit compte rendu de la brochure Lugdunum. Il se peut que vos conclusions ne soient pas acceptées par tout le monde: la langue celtique est tellement obscure, que toutes les opinions, lorsqu'elles sont raisonnables et suffisamment justifiées, sont permises. Mais les idées nouvelles que vous exprimez 525 l'emportent certainement sur beaucoup d'autres et sont à envisager sérieusement'.

Prof. Blok heeft aan Ort het laatste woord gelaten. Ik zal mij wel wachten, uitspraak te doen, aan wien in deze de zegepalm moet worden uitgereikt; maar ik meen in het 530 bovenstaande is Ort's werkzaamheid op oudheidkundig gebied medegedeeld, voor zooveel hij daaraan naar buiten uiting heeft gegeven. Zijne geschriften dragen blijk van degelijke studie, scherpzinnig combinatie-vermogen en vooral van frissche oorspronkelijkheid. De schrijver volgt zijn eigen weg. Hij neemt wel kennis van wat anderen vóór hem over het te behandelen onderwerp hebben gezegd, maar hij laat zich door geen van hen leiden, en ziet er niet tegenop gevolgtrekkingen te maken in strijd 535 met wat oudheidkundigen van naam als vaststaande hadden verkondigd. Het is daarom begrijpelijk, dat ook zijne inzichten niet door ieder als 'de waarheid' zullen worden aangenomen, te meer waar het handelingen en toestanden betreft, die uit duistere verhalen van twintig eeuwen her moeten worden blootgelegd. Aan gronden voor hetgeen hij beweert, laat hij het evenwel nimmer ontbreken; somtijds is hij daarmede zelfs 540 overstelpend, wat iets vermoeiends geeft bij de lezing zijner geschriften, die zeer zeker niet onder lichte lectuur kunnen gerangschikt worden. Maar die heeft hij ook niet bedoeld te geven. En het is voor hem geen lichte taak geweest, die aantekeningen bijeen te zamelen. Hij heeft zich vooraf moeten zetten aan de studie van het Latijn, van het Grieksch, ja zelfs van het Keltisch en het oud Germaansch; de

545 kennis der Romeinsche, Grieksche en Noorsche godenleer en mythologie heeft hij zich moeten eigen maken; met de oud-Germaansche en oud-Nederlandsche sagen en overleveringen, met de folklore blijkt hij vertrouwd te zijn. Alleen zijn scherpe blik op het terrein hangt samen met zijne militaire, inzonderheid cavaleristische werkzaamheid, waartoe hij van jongsaf was opgeleid. De rest heeft hij zich zelf
550 moeten leeren, voortgeholpen door enkele goede vrienden, waaronder vooral Dr. M.E. Houck te Deventer; terwijl hij over Keltische uitdrukkingen of duisterheden meermalen in correspondentie was met de heeren Espérandieu te Parijs en Mr. C.A. Serrure te Brussel, welke laatste (sedert overleden) hem meermalen kwam opzoeken.

555 Alleen vrienden en bekenden weten van zijn werkzaamheid op numismatiek gebied. Zoowel door zijne onderzoekingen in den omtrek zijner verschillende garnizoensplaatsen, als door zijne buitenlandsche reizen naar Trier, Constantz, Badenweiler enz., waarbij hij natuurlijk niet verzuimde kennis te maken met al, wat op oudheidkundig gebied
560 bezienswaardig was, verkreeg hij langzamerhand eene uitgebreide verzameling niet alleen van Romeinsche en Germaansche wapens, werktuigen, urnen, kruikjes, kannetjes enz., maar ook (zoowel door vondsten als aankoop) van voornamelijk Romeinsche consulaire en keizerlijke munten tot een aantal van ±2000 varianten. Op oordeelkundige wijze stelde hij daarvan een catalogus samen, daarbij de indeeling
565 volgende van de bekende werken van Cohen: 'Description générale des monnaies de la république romaine, communément appelées médailles consulaires. Paris chez M. Rollin 1857', en 'Description historique des monnaies frappées sous l'empire romain, communément appelées médailles impériales. Paris chez M. Rollin 1859'.

De oudste der verzameling zijn wel 3 munten uit Campanië (geslagen 268 vóór Chr.);
570 een der belangrijkste is een denaar van P. Lucinius Stolo, geslagen 17 vóór Chr. en afkomstig uit de verzameling van Dr. Phil. Paul Becker, Directeur van het Lyceum Richelieu te Odessa; van Vitellius zijn er 3 denaren en 2 middel bronzen, een der eerste gevonden te Tiel - munten, die betrekkelijk zeldzaam zijn, omdat die keizer minder dan acht maanden geregeerd heeft.

575 Verschillende munten zijn er bij, die in ons land zijn gevonden, als te Nijmegen, in den omtrek van Gorinchem, tusschen Woudrichem en Almkerk, te Lusseike buiten Venlo, in de Maas te Andel, enz. Drie staan er in den catalogus, als te Leiden gevonden: een middel brons van Nero, een middel brons van Trajanus, en een groot brons van Marcus Aurelius.

580 De geheele verzameling - zoo verzekerde mij een kenner - blijkt met veel kennis en zorg te zijn samengesteld. Zij zal te Amsterdam door den heer Schulman worden verkocht.

De verzameling Germaansche en Romeinsche oudheden blijft bijeen en zal haar plaats vinden in de oudheidkamer te Oldenzaal, gesticht door den heer P.J. Gelderman, tot
585 welke oprichting Ort grootendeels den stoot heeft gegeven, en welke uitbreiding door hem steeds met belangstelling werd gevolgd.

Tot aan zijn dood toe is hij zich aan zijn liefhebberijstudie blijven wijden. Na zijne pensionneering zich in den Haag gevestigd hebbende, kon het wel niet anders, of hij moest zich aangetrokken gevoelen tot de vereeniging 'die Haghe', waarvan hij lid
590 en bestuurslid werd. Hij had zich voorgenomen in eene der vergaderingen van die vereeniging eene voordracht te houden, ten einde de opgravingen op Arendsburg onder Voorburg (het oude Forum Hadriani) voor te bereiden, en vermoedelijk zouden die in het voorjaar onder zijne leiding zijn aangevangen; doch eene kortstondige ziekte maakte den 8en Februari 1908 plotseling een einde aan zijn werkzaam leven.

595 Door zijne medewerkers op oudheidkundig gebied, maar niet minder door zijne vele vrienden en bekenden, ook uit niet-militaire kringen, zal de hartelijke, steeds opgewekte oud-kolonel niet spoedig vergeten worden. Wat hij voor zijne hem innig liefhebbende echtgenoot geweest is, weet zij alleen, en het zal haar grootste troost zijn, daaraan te blijven terugdenken.

600 Zijne verdiensten werden door de Regeering erkend in zijne benoeming tot officier in de orde van Oranje-Nassau; terwijl hij, behalve van onze Maatschappij, ook lid was van het Friesche Genootschap van Geschied-, Oudheden Taalkunde, van 'Gelre', Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht, van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant, van den
605 Bonner Verein, benevens associé étranger de la Société numismatique de la Belgique. G.J.W. Koolemans Beijnen.

1 De oud-ploegbaas leeft nog te Blerick bij Venlo.

610 1 Uit de inleiding zijner: Oude wegen en landweren in Limburg en aangrenzende gewesten. Leiden, E.J. Brill. 1884.

1 Roermond, J.J. Romen en Zonen. 1882.

1 In 1894 als overdruk afzonderlijk uitgegeven te 's-Hertogenbosch bij de Gebroeders Muller.

Naspeuringen van Paul Theelen: Archeologische vondsten in Brabant en Limburg

- 1 De eerste verschenen te Deventer bij de Deventer boek- en steendrukkerij, de overige in den Haag bij de Gebroeders van Cleef.
- 615 2 Een woord, voorkomende op het Nederlandsche gedeelte van de Peutinger-tafel of wereldkaart van Castorius, hetwelk door Ort met 'grafsteenen' wordt verklaard.
- 1 Prof. Blok meende het woord Lugdunum uit het Keltisch te moeten verklaren, in welke taal volgens sommigen het woord Lug eene bekende godheid zou aanduiden. Ort verklaarde het woord uit het Germaansch.
- 620 2 Revue épigraphique du midi de la France.
- te mogen zeggen, dat het voor hen, die in het geschilpunt belang stellen, een voorrecht is te noemen, dat zij van den strijd tusschen twee zoo machtige kampioenen getuigen hebben kunnen zijn.
- 625 25 februari 1910 De directeur brengt een verzoek van Steegh over om 3 dagen in de week de drijvende fabriek te huren tegen f15 per dag en 12 ct. voor ieder pak. De Mij Helenaveen zou dan zelf moeten draaien. 20 man per dag is men daarmee kwijt. Deze operatie zou dan een viertal maanden duren. De directeur is echter bevreesd dat hij op deze wijze geen genoeg arbeidskrachten zou overhouden voor het aanmaken van het
- 630 land.
- Daar dit echter nog niet met zekerheid kan worden gezegd, wordt de beslissing of men op het voorstel van Steegh zal ingaan overgelaten aan den voorzitter en den Directeur.
- 635 21 februari 1910 **e-mail van G. Venner** d.d. 19 november 2010
- Op 21 februari 1910 biedt Van Beurden archiefstukken van kasteel Well en andere archivalia ten geschenke aan. Op 12 maart 1910 verzoekt de rijksarchivaris de minister van binnenlandse zaken ervoor te willen zorgen dat Van Beurden de erepenning krijgt die bedoeld is voor hen die zich verdienstelijk hebben gemaakt voor de
- 640 Rijksmusea- en verzamelingen. Dezelfde dag had Van Beurden al weer stukken ten geschenke en te koop aangeboden, waaronder een incunabel afkomstig uit het minderbroederklooster te Venray. Een zilveren eremedaille werd op 6 april 1910 door de minister aan A.F. van Beurden verleend. Op 25 augustus bood hij nog eens archiefstukken aan, maar die werden niet geaccepteerd, omdat deze niet in het
- 645 Limburgse depot thuishoorden.
- 9 april 1910 **Wetenschappelijke verzameling.**
- Door den heer A. F. van Beurden, landmeter van het Kadaster alhier, is aan het Rijksarchief in Limburg eene belangrijke verzameling archivalia ten geschenke
- 650 gegeven, terwijl de heer Van Beurden reeds vroeger meermalen blijk heeft gegeven van zijne belangstelling in 's Rijks oude archieven door de schenking van archiefstukken. Naar aanleiding hiervan is aan den heer van Beurden, bij K. B. van 19 Maart de eere-medaille bedoeld bij de Kon. Besl. van 24 Mei 1897 en van 22 Juni 1898 in zilver, toegekend, als blijk van waardeering zijner belangstelling in 's Rijks
- 655 wetenschappelijke verzamelingen betoond. St. Ct.
- 27 april 1910
- 27 April 10.
- Den WelEd. Heer A. F. van Beurden. Roermond.
- 660 Mijnheer!
- In antwoord op uw briefkaart dd. 20 dezer zend ik u ingesloten een kaartje, waarop de te meten terreinen zijn aangegeven
- De door rode lijnen ingesloten terreinen worden in cultuur gebracht, voor 't pachtcontract hebben wij de juiste groote nodig.
- 665 Zoo mogelijk zien wij in den loop der volgende week uw bezoek te gemoet.
- Hoogachtend A. Bos.
- een bijlage.
- 30 april 1910 Zeer opmerkelijk is het artikel **Limburgsche Sagen en Legendes.**
- 670 SCHATBERG, KRONENBERG, DE MEIR EN SCHENKENBURG ONDER SEVENUM., dat A.F. van Beurden publiceert in het blad Buiten, 30 april 1910, dus enkele maanden vóór de vondst van de Peelhelm.
- Het artikel gaat eigenlijk over enkele gehuchten die tot Sevenum behoren.
- Van Beurden bezoekt het dorp daadwerkelijk want hij schrijft: *Verder aan den horizon*
- 675 *bosschen, torens, fabrieksschoorstenen, een boortoren, die de langzaam komende omzetting der Peel in bewoond en winstgevend terrein aankondigen.*
- Die boortoren moet diepboring 11, America, geweest zijn, gemeente Horst, sectie F, perceel 974. Tijd van 5 april 1909 tot 19 januari 1910.
- Hierop volgde diepboring 12, Beesel, van 27 januari tot 28 september 1910, deze was
- 680 waarschijnlijk van de Schatberg in Sevenum minder goed zichtbaar.
- Van Beurden noteert uit de mond van verschillende personen een verhaal over een

officier, in Romeinse of Spaanse dienst, die daar gesneuveld zou zijn, klaarblijkelijk in een gevecht.

- 685 17 juni 1910 Correspondentie met het Rijksmuseum van Oudheden
Helenaveen 17 Juni 1910.
Zeer geachte Heer Holwerda!
Een veenarbeider vond verleden Woensdag in het veen 3 munten, vervolgens een mooie helm, die helaas stukgestooten is, stukken leer, die samen een kledingstuk moeten hebben gevormd, twee sandalen, die beide nog zeer gaaf zijn, een haak, zoals men die bij de Romeinen aantrof om kledingstukken aan elkander te bevestigen en verder 38 munten uit brons of zilver bestaande.
- 690 Verschillende dezer munten geven zeer duidelijk het beeld aan van een regeerend vorst; het beeld is een forsche kop met gebogen neus, om het haar een krans. Het randschrift van verschillenden is "Constantinus". Een enkele geeft verder duidelijk te zien "Victoriatius"; immers een zeer gewoon randschrift op Romeinsche munten? De vondst strekt zich over eenige meters veengrond uit; op ±1 Meter diepte werd een en ander aangetroffen.
- 695 Veel veen is er op deze plaats niet. 1 Meter z. g. grauwveen, dan de voorwerpen, vervolgens ±30 c. M. zwart veen, en dan reeds de vaste zandgrond. Ik hoop dat onderstaand schetsje U eenig denkbeeld ervan geeft. Ongeveer op de grens van zandgrond en veen, waar het veen begint en slechts 30 c.M veen zit, is de plaats van de vondst.
- 700 Zijn de voorwerpen overblijfselen van personen, die in het veenmoeras zijn omgekomen? Laat ik U nog mogen zeggen, dat er nog eenige stukjes hout werden gevonden; zouden deze van een speer afkomstig kunnen zijn? Omtrent deze vondst zoudt U zeker velen met mij, een groot genoegen doen, inlichtingen te geven.
- 705 Een en ander deelde ik U mede, in de hoop, dat U het de moeite waard zoudt vinden, er kennis van te krijgen.
- 710 Oppervlakkig geoordeeld, schijnt het toch, dat de voorwerpen van zeer oude datum zijn, uit den tijd van Constantijn de Groote?
- 715 De gevonden voorwerpen worden zorgvuldig bewaard; de vinder is arm en zou zeer gebaat zijn, wanneer hij ze voor de waarde van de hand zou kunnen doen. Gaarne ben ik bereid, zoo mogelijk, nadere aanwijzingen te doen. Mocht het U de moeite waard voorkomen, een en ander persoonlijk te komen bezichtigen, zoo stel ik gaarne mijn huis voor U open. Met de meeste hoogachting Uw. Dw/dnr. B.de Jong. Herv. pred.
- 720 18 juni 1910 Een vondst. Te Helenaveen zijn bij het turfgraven een drietal munten, een paar schoenen en een wambuis van leder, waaronder een bruin weefsel. Een en ander lag in de z.g. zwarte turf, waarvan op de plaats, waar de voorwerpen werden aangetroffen, slechts eene laag van 30 c.M. aanwezig is, bedekt met 1 M. bovenveen.
- 725 19 juni 1910 Bij het uitgraven van veen te Meijel (Limb.) heeft een arbeider op 2½ meter diepte een gouden helm, gouden voetsporen, een gouden balletje en drie goudstukjes ter grootte van een kwartje gevonden. Deze laatste met het jaartal 512. Het gevondene is nog in gaven toestand.
- 730 20 juni 1910 M. Wijmans. Roermond, den 20/6 1910
Aan Wel Ed Zeergel Heer Dr Holwerda Leiden
WelEdZeerGelHeer
Uwen naam las ik dikwerf in verband met opgravingen vandaar deze mededeeling wellicht van belang voor u is.
- 735 Heden, reizenden met den trein tusschen Weert en Budel (Limburg) vertelde mij een Heer aan wijzende op de plaats daar ~~waren~~ ge weet gouden helm sporen k?stukken en gouden geldstukken (±200) gevonden waren in het veen. De goud waarde der stukjes zou ±f8 zijn Hij had een en ander gezien daar hij daar woonde Den helm was van binnen zilver. Ook worden op deze plaats heel veel urnen etc gevonden. en zeide hij het eene ?kisten begraafplaats geweest was. Ik heb de juistheid zijner mededeelingen niet kunnen toetsen daar mij den tijd daartoe ontbrak.
- 740 Wellicht weet Gemeente bestuur Weert en meer van Hoogachtend UwZeerGed?dD M. Wijmans adres Nijmegen
- 745 21 juni 1910 **Merkwaardige vondst.**
Meijel. Zoals in ons nummer werd medegedeeld, vond de veenarbeider G. Smolenaers verschillende gouden voorwerpen waarbij 3 goudstukjes. Thans kunnen wij mededeelen, dat dezelfde arbeider Vrijdagnamiddag op dezelfde plaats, doch iets dieper in het

- 750 veen nog 36 goudstukjes vond. Alle dragen jaartallen varierende tusschen 500 en 600. Men vermoedt, dat de man voor heel wat waarde gevonden heeft. De voorwerpen trokken reeds tal van bezoekers.
- 755 25 juni 1910 Men vindt een verguld zilveren helm 30 cM. lang en 20 cM. breed en even hoog. Hij bestond uit een sterke lederen kap, waarop door middel van vele zilveren stiften die in paarlenkoppen eindigden een achttal fraai bewerkte vier- en driehoekige platen van verguld zilver bevestigd waren. Zij werden samengehouden door een van voor naar achter loopenden kam van edel metaal, bezet met zilveren paarlen. Van voren, boven het gezicht was de helm wat meer ovaal gehouden. Ook de mooie
- 760 zijstukken, die van den helm langs de schouders afhangen, vond men. Zij zijn 20 cM. hoog, van boven 12 breed en met een sierlijk verloop tot 5 cM. ingaande. Daarbij lag een gouden lelieversiering 10 c.M. bij 10 c.M.; een mooie achterplaat, half rond, waaraan nog de gespen en een riempje zaten en waarop in zeer vreemd schrift een lange naam gedreven is. Het schrift herinnert aan 't Runenschrift, maar vertoont meer
- 765 Grieksche vormen. Aan een groven schoen zat een bronsverguld spoor, aan een stuk doek of leder een goedgevormde, zware mantelhaak of fibula. Ook 41 munten lagen bij deze overblijfselen uit lang vervlogen tijden.
- 770 1 juli 1910 Van het verhuuren der drijvende fabriek aan Steegh en Esser is niets gekomen.
- 14 juli 1910 Oudheidkundig onderzoek.
*Men schrijft ons uit Rijsbergen:
Op aanwijzing van den heer J. Gommers, burgemeester van Zevenbergen, bracht jl.
- 775 Vrijdag de heer Dr. A. Holwerda, directeur van het Rijks-Museum van oudheden te Leiden, een bezoek aan het terrein onder deze gemeente waar in vroeger eeuwen de tempel der heidensche godin Sandraudiga zou gestaan hebben, welke tempel door de geloofspredikers, die in Taxandrië (het tegenwoordige Noord-Brabant) het christendom verkondigden, schijnt verwoest te zijn.
- 780 Mede werd 't gehucht Hellegat bezocht, waar naar alle waarschijnlijkheid zich eene heidensche begraafplaats bevindt. Het ligt in de bedoeling op beide plaatsen een onderzoek van wege genoemd Museum in te stellen naar mogelijk aanwezige oudheden. Waarschijnlijk zal nog dit jaar een begin worden gemaakt met de opgravingen.
- 785 31 december 1910 **Levensbeschrijving van en door A.F. van Beurden**
In 1910 verhuisde ik met mijn bureau naar het nieuwe Rijkskantorengedouw in de Begijnhofstraat. Het oude lag tegenover de Broeders, behoorende aan Guillon en is nu St. Christoffelhuis.
- 790 1 November was Victor No. 1 van zijn klas door zijn volharding.
Mama van Schoonhoven is door ons, naar plicht 30 jaren bijgestaan met f120.- 's jaars, voor ons genoeg, omdat wij zoo rijkelijk met kinderen gezegend waren. Toen François van Schoonhoven, teekenaar bij het kadaster stierf, hebben wij Mathilde van Schoonhoven, gehuwd met Pierre Bingen verzocht het hunne ook bij te dragen. De bijdragen aan Mama hebben ons zegen gebracht.
- 795 Mama v. Schoonhoven is plotseling overleden en onder veel deelneming begraven. Ook Oom dr. Cuijpers ging mede ter kerke.
- 800 30 mei 1911 Aanstaande nieuwe uitgaven Onze vroegste beschaving in beeld [in NIEUWSBLAD VOOR DEN BOEKHANDEL]
- 23 november 1911 Heden zag het licht: Dr. J. H. HOLWERDA Nederland's vroegste Geschiedenis in Beeld
Atlas met 120 platen en 2 kaarten in kleuren.
Prijs f1.75; geb. f2.25.
- 805 Bovenstaand werk gaat vooraf aan de prachttuitgave der Nederlandsche Historieprenten (1555-1900) [...]
- 810 9 december 1911 Helenaveen 9 Dec. 1911. Den WelEdzeergel. Heer Dr. J. H. Holwerda Leiden
Mijnheer,
Hiermede heb ik de eer u naar aanleiding van hetgeen ik las in uw werk "Nederland's Vroegste geschiedenis in beeld" blz. 29 omtrent de vondst in de Peel onder de gemeente Deurne 't volgende mede te delen.
Hetgeen ik in uw beschrijving las, geeft mij den indruk, dat u over het een en ander niet goed zijt ingelicht en er ook niet alles is ter hand gesteld wat gevonden werd.
- 815 Den dag, nadat de vondst gedaan werd, ben ik op de plaats geweest en heb mij alles aangezien ook verzamelde ik toen al 't leder, wat door de onkunde der vindsters aan

stukken gescheurd was.

820 De voorwerpen werden in de bovenste lagen van 't zwart veen aangetroffen bijna op den overgang van 't grauweveen. De dikte van 't aanwezige zwartveen was te groot dan dat de personen, die daar verongelukten te paard hadden kunnen zitten, met paarden kan men niet over zulke veenlagen rijden.

825 Bij 't leer waren de resten van twee mooi bewerkte schoenen, een derde schoen zeer eenvoudig gemaakt werd op ongeveer 15 M. van de eerste vindplaats met 't geld en 't leer waarschijnlijk van een lederen zakje aangetroffen. Hieruit dacht ik te mogen afleiden, dat de vermoedelijke edelman vergezeld was door een mindere, dat alzo twee personen verongelukt waren.

830 Al 't leer verzamelde ik afzonderlijk, als de schoenen, 't zakje, hetgeen uit den helm gescheurd was, enz. De geweven stof was reeds te zeer uit elkander getrokken om er nog veel van te kunnen maken, het meest leek 't wel of 't banden geweest waren, bredere en smalle.

835 Omtrent de bewapening kon worden vastgesteld, dat deze vermoedelijk had bestaan uit een speer of lans, een boog en een zwaard. De restanten hiervan moesten gedeeltelijk uit de gegraven turf worden opgezocht, zoodat deze in stukken waren gestoken, bij het graven der turf.

1° Stukjes rondgesneden hout ± 3 c/m \emptyset enkele waren plat en toonden groeven als of deze met metaal beslagen geweest waren, vermoedelijk de metalen spits of punt.

2° Stukjes plat hout, mooi bewerkt in het midden met metaalresten alsof door 't hout een stalen veer gezeten had, alles wees op 't hout van een boog.

840 3° Een blokje was met groeven, om de boogpees glad te maken.

4° Een stuk veen ± 30 c/m lang waarin de afdruk was van een zwaard lemmer $\pm 2\frac{1}{2}$ c/m breed 't metaal was totaal verteerd en nog ~~zelfs~~ slechts als een donker blauwgrijs poeder aanwezig.

845 Al deze voorwerpen werden door mij afzonderlijk ingepakt en aan den vinder teruggegeven, hem verzoekende later alles zoo af te geven aan den kooper of aan een museum waar de voorwerpen wel vermoedelijk zouden heengaan.

Er is echter later zeer met 't goed gesold, de man is er de kermis mede afgegaan, toen ik 't later nog eens terugzag, had 't zeer veel geleden.

850 De weinig belangstelling, die er echter in 't eerst voor deze vondst in 't algemeen was, en 't getwist der rechthebbenden was reden, ik er mij verder buiten gehouden heb, nu ik echter uw beschrijving las, vond ik thans aanleiding u 't bovenstaande mede te deelen.

Bij de illustratie in uw stuk mis ik nog een groot stuk, waarop teekens of letters stonden, mij dacht juist dit zeer belangrijk, is dit niet in uw bezit?

855 Later is mij door derde nog een speld gebracht, welke nog in een stukje leer zat, een armpje was afgebroken een steen zat er bij, welke twee vlakke kanten had en mede dienst moet gedaan hebben tot bevestiging, daar alles te zamen uit één turf gekomen was, en mij gebracht werd.

860 Hier in de Peel wordt zeer zelden in 't veen iets gevonden, vroeger zijn nog te voorschijn gekomen een paar leeren hoofddeksels, een paar groote hoorns en nog iets dergelijks, ~~ander~~ alles is echter verloren gegaan.

Zoo u omtrent een of ander nog latere inlichtingen wensch ben ik zoover mogelijk gaarne bereid u deze te geven.

Hoogachtend

865 UEd.dw. A. Bos.

1 januari 1911 **KIJKJES MET BESCHOUWINGEN IN HET MUSEUM VAN HET GENOOTSCHAP VAN GESCHIED- EN OUDHEIDKUNDE IN LIMBURG TE MAASTRICHT.**

870 I. GALLISCHE EN ROMEINSCHE KUNSTINDUSTRIE. ')

875 Reeds meermalen had de geachte redactie van dit tijdschrift mij om eene door afbeeldingen toegelichte beschrijving der voornaamste voorwerpen van het Museum van het Geschied- en Oudheidkundig genootschap in Limburg verzocht: bronzen, aarden vaat- en glaswerk, en meubelen. Doch moet ik het zeggen? Ik aarzelde telkens, omdat ik zoo vreeselijk het land heb: 1°. aan het vervullen van de taak van gids of conciërge van een museum: hier hebt ge nu een Romeinsche urn, gevonden te X, dagteekenend van het jaar zooveel; 2°. aan wat een geestig Franschman, du Cleuziou, van wien wij hierna meer moeten gewagen, "langage pharmaceutique" noemt, vrij vertaald potjes-Latijn: pomiformis, bursiformis, lageniformis, cilindroidis, conoidis, pyroformis, 880 infundibuliformis, zoo als die zelfde schrijver er ons een bloemlezing van geeft, dat niet naar meer doet verlangen, en eindelijk heb ik een gruwelijken hekel aan het na babbelen als zeker, van wat niemand

885 1) Zie "Het Huis" van Oct. 1907, bladz. 296-299 een tweetal Romeinsche steenen en het borstbeeld van Napoleon I.

heel zeker kan zeggen, wat ik echter verplicht zou zijn geweest, als ik mij had
gewaagd aan het opgeven van een datum, voor al die potten, pannen enz. Nu zijn er
890 geleerden opgestaan, natuurlijk in Duitschland, die ons wel op weg kunnen helpen, ja
er is er een, die eene methode heeft ontdekt, om aan de randen van het vaatwerk
afkomst en tijd van vervaardiging te kunnen zien, juist ongeveer zooals Cuvier uit
een stuk been of knook van een voorwereldlijk monster kon opmaken, en ons heeft
leeren opmaken, hoe groot zoo'n beest was, hoe het er ongeveer uitzag en tot wat
895 orde, klas, soort, familie enz. het behoorde. Het is K. Koenen in zijn *Gefässkunde*,
dat van veel geleerdheid getuigt, maar toch niet altijd op even groote zekerheid kan
bogen. Daar zijn bijvoorbeeld, historische feiten die ook een beetje meetellen, zelfs
evenveel als randen van potjes, feiten door de geschiedschrijvers gestaafd, gevoegd
bij muntvondsten.
Om maar iets te noemen, omstreeks het jaar 176 na Christus, 't is bekend, kwam een
900 woeste Germaansche stam, die der

FIG. 1. FRAGMENTEN VAN FIBULAE (GALLISCH).

[287] Chauci, naar Limburg en België en vernielde daar tal van Romeinsche villa's,
905 zoo dat er in geheel het Zuiden van Limburg, geen enkele heel bleef. ') Bij de
gevondene munten werd in geen enkele villa een van na 176 gevonden, en de inval der
Chauci staat historisch vast. Maar toch zouden volgens Koenens theorie er stukjes pot
gevonden zijn die op een veel vroegere verwoesting wijzen. Die Chauci zijn toch
barbaren, dat zij behalve villa's, ook zooveel geleerdheid den bodem insloegen!
910 En dan de definitie van al dat vaatwerk! Gelijk een eenvoudig provinciebewoner
betaamt, die met gretige ooren, oogen en mond staat te wachten op een uitvloeiing der
geleerdheid, die aan de Universiteiten haar bron vindt, was ik oprecht verheugd toen
mij een tafel of kaart bereikte, met de gekleurde afbeeldingen van alle mogelijke
915 oudheden, die er zoo al in ons land gevonden kunnen worden: urnen, zwaarden, kralen,
beitels, schaatsen, lanspunten en wat niet al. Met gretigheid slurpte ik dan ook al
die geleerdheid in en ik leerde letterlijk al die kunsttermen van buiten, alweer
zooals een provincieman betaamt.
Maar een paar jaar later krijg ik den prospectus van eene andere kaart of tafel met
ook dergelijke figuren, maar heel anders geëtiquetteerd, en nog veel geleerder dan de
920 eerste. Nu wist ik natuurlijk niet meer

FIG. 2. FRAGMENTEN VAN FIBULAE (GALLISCH).

925 ') Schuermans, *Exploration de quelques tumulus de la Hesbaye*, in dl. V van *Bulletin des
Commissions royales d'art et d'archéologie*. Brux. 1866, 510-516.

waar mij aan te houden, en ik weet het op dezen stond nog niet. En wat mij nog meer
beangst en ontmoedigt is, dat, als ik al die geleerdheid weer in mij hadde opgenomen,
binnen een paar jaar mij weer wat anders te slikken zou worden voortgezet, want zulke
930 theoriën en systemen willen nog wel eens veranderen.
Ik heb dus maar besloten om mijne lezers op eene heele andere wijze ons museum te
laten zien, met verwijzing voor jaartallen en namen naar den catalogus van het
Rijksmuseum van Oudheden te Leiden, afdeeling prae-historie en Nederlandsche oudheden
enz. ') Ik wenschte de mooiste voorwerpen van ons museum onder het oogpunt van kunst
935 zóó te laten zien dat ik, wat de Romeinsche en Gallische oudheden betref, rekening
hield met het ver-

940 ') Waar men vele voorwerpen in Limburg gevonden vindt gecatalogiseerd. 't Is een werk dat van
veel nadenken en eruditie getuigt.

FIG. 3. FRAGMENTEN VAN ARMBANDEN EN ZWAARDKNOP (GALLISCH).

[288] schil tusschen den Romeinschen of liever Italischen kunstzin en nijverheid en
den Gallischen; eene tegenstelling dus, en die deze weet te vinden heeft misschien
945 vandaag den dag kans op succes. Het is dan bekend, dat de Romeinen, zij mogen in het
praktische van de bouwkunde, bijv., en vooral waar het krijgswouwkunde betref en 't
maken van oorlogswerktuigen, hebben uitgemunt, voor het overige vooral de Grieken
navolgden en Grieken gebruikten voor het uitvoeren van kunstwerken en dat de kunst in
Rome ook voor een groot deel een gestolen kunst was, getuige de schatten van
950 Korinthe, door Mummius naar Rome gebracht. Ook kregen zij wel eens kunstwerken ten
geschenke en zoo leerden zij bijv. uit het door koning Attalus van Pergamum vermaakt
legaat de beroemde Grieksche weefsels kennen. Voor het overige gaven zij in 't
algemeen althans vrijwel den brui er van, getuige hun dichter Vergilius, eigenlijk

955 niet eens een Romein, maar een Galliër, uit Mantua in *Gallia Cisalpina* namelijk, als hij in zijn 6e boek der Aeneis 't Romeinsche volk toeroept:

Excudent alii spirantia mollius aera
Credo equidem vivos deducent de marmore vultus
.....

960 Tu regere imperio populos, Romane, memento!

Overigens leest men bij Polubios, een Griek, die ooggetuige was van de verwoestingen door Mummius te Corinthe aangericht, hoe zelfs de deftige Romeinsche generaals over kunst dachten. Van zulk een volk moet men nu ook geen elegante en fraaie
965 voortbrengsels van kunstnijverheid verwachten. Niets is saaiër dan bijvoorbeeld de Romeinsche wijze van muren op te trekken: 6 rijen van vierkante steenen, een band van drie rijen roode baksteen, 6 nieuwe rijen van steenen, een nieuwe band van baksteen, enz., wat de geleerden met den deftigen naam van klein werk (*emplecton*) bestempelen. Soms is de basis van dit werk in grootere steenen opgetrokken of wel de
970 heele muur van het gebouw, en dat noemt men *opus magnum*, dan heeft men nog het *opus reticulatum*, ruitvormig als een vischnet, een *opus spicatum* (de zoogen. vischgraat (of aarvormig, van aar *spica*). Behalve het gewelf hebben de Romeinen nog een soort mozaïk uitgevonden, een soort van gevangeniswerk, bijv. in den vorm van varens of van driehoeken van verschillende kleuren, de natuur nagemaakt met steentjes, regelmatig
975 gerang- [289] schikt de een naast het ander. En teeken eens zulke mozaïken een uur lang, mannetje voor mannetje, een verschrikkelijke scheele hoofdpijn is het loon van zulk een marteling. "Quand les archéologues ont prononcé le mot mosaïque romaine, ils se campent, le poing sur la hanche, et vous regardent avec tout le dédain qui caractérise leur caste" (du Cleuziou).

980 Stellen wij tegenover de Romeinen de Galliërs, de Kelten. Nu kan men geleerd redeneeren over bronsperiode, over de bewoners der dolmens, of tijdens de Robinhausische periode enz. enz.: een feit is het dat er al een wonderlijke gelijkenis en overeenkomst bestaat tusschen de voorwerpen in de dolmens van Frankrijk gevonden en de latere Gallische bijv. tusschen de halsketens (*torques*) te Pual-en-
985 Cessons bij Rennes, de gouden armbanden in 't Museum Cluny, de spiraalvormige gouden sieraden van den schat van St.-Marc-le-Blanc, bij Rennes, thans ook in het Museum van Cluny, alles in de dolmens gevonden, ter eener zijde en de halsketens van de collectie te Caranda (F. Moreau en Moreau père), die van het Museum van Langres, de halsketens van Gros-Murger in 't Museum van Besançon van de collectie Duquenelle te
990 Reims en de halsketen van het kerkhof van Crons de Vertus (Marne) en fibulae van 't Museum du Louvre (Salle des bronzes), alle vondsten uit eene latere periode, ter andere zijde. Fragmenten van dergelijke armbanden met dezelfde schuine ribbels en van fibulae van bronzen draad vindt men in het Museum te Maastricht. (Fig. 1, 2, 3).

995 Zij zijn gevonden te Berg- en Terblijt, op een plaats waar de landbouwers verzeckerden, dat de ploeg telkens in zulk draadwerk verward raakte en veel onoordeelkundig vernield is. Tevens werd daar een zwaardkop gevonden (fig. 3 1). Wat deze en de volgende bronzen betreft, welke in Limburg werden gevonden en voor
1000 zoover ze op voornoemd Museum worden bewaard, zoo moet ik opmerken, dat, zoo ergens, het in het oude *Gallia Belgicalastig* is den tijd te bepalen waarin zij vervaardigd werden, want men leze wat Caesar in zijn IIde boek 4e hoofdstuk vertelt van de samenstelling der Belgen onder het oogpunt van de rassen bij zijn komst in Gallië. Volgens hem zou het meerendeel van Germaanschen oorsprong zijn, zoodat toch, zij het
1005 ook een klein gedeelte misschien, overblijft, dat niet van Germaanschen oorsprong is, dus in casu van Gallischen (wat hij er op laat

FIG. 4. PIJLPUNT, SIKKEL EN KATEIA (GALL.).

FIG. 5. GALLISCHE KATEIA.

1010 [290] volgen, dat die Germanen oudtijds de Galliërs die daar woonden verdrongen hebben, brengt mij geheel van de wijs en strijdt met het voorgaande) waarom men niet weten kan of de bronzen in Limburg gevonden dagteekenen van den tijd dat de Galliërs of Kelten nog alleen in deze streken woonden, dan wel of het gemengd ras van Germanen
1015 en Galliërs ook nog de brons-industrie heeft beoefend en of dit ras een kunstvaardig was. De Gallen waren bekend om hun bronzen, zie bijv. wat Livius in het hierna aan te halen hoofdstuk van de Gallische vazen zegt.

Dat de "*torques*", waarmede zich de Gallische krijgsoversten tooiden, bij de Romeinen beroemd waren, is bekend, en Polubios II, 29 en 31 verhaalt van de gouden halsketens, waarmede de voornaamste Gallische krijgslieden versierd waren, terwijl Livius (XXXVI,
1020 40) vermeldt dat Scipio op de Boii, ook Galliërs, 1471 gouden halsketens, 2340 pond

1025 zilver onbewerkt en bewerkt, niet zonder kunst, volgens hun gewoonte, en "vasa
Gallica" veroverde. Ons Museum bezit zulke torques niet. — Ook de oorlogswapens der
Galliërs zijn onze aandacht waard. Niets van dat stijve der Romeinsche! Ik geef hier
1030 het woord aan den schrijver, reeds door ons aangeduid en aangehaald, Henri du
Cleuziou in zijn: l'Art National. Etude sur l'Histoire de l'Art en France ').
Jamais, dans ses armes mêmes le Gaulois n'adopta la forme sèche et raide des Romains.
Ses flèches sont copiées sur les feuillages du liseron des champs, ses glaives ont
1035 l'apparence des glaïeuls de ses petites rivières; ses lances, enfin, conservent comme
l'aspect du laurier, du charme ou du grands châtaignier. Wij laten hier de
afbeeldingen volgen van een lanspunt gevonden te Berg-en-Terblyt, op dezelfde plaats
als de armbanden en fibulae hiervoor vermeld (zie fig. 4 1), die geheel overeenkomt
met een van de verzameling van professor Desor van Neufchâtel, in Zwitserland
gevonden; verder van eenige fragmenten van messen of sikkels en verschillende
wigvormige instrumenten volgens du Cleuziou ten onrechte bijlen (haches) genoemd,
waarvoor zij, ook volgens het gewoon gezond

1040 ') Paris, librairie Abel Pinon. 1882. 2 bnden I, 195.

1040 [291] verstand, te dik zijn en waar zou die ring voor dienen aan eenige daarvan
bevestigd? Voornoemde Fransche schrijver meent dan ook niet zonder reden, dat zij het
onderste of metalen gedeelte gevormd hebben van de zoo gevreesde cateia "reeds bij
Vergilius Aeneis 7,741" vermeld "Teutonico ritu solito torquere cateias", waarvan de
1045 steel van hout was en hij voegt daarbij: die riem van de cateia, verschaft ons
rechtstreeks den uitleg van die fameuse bijlen met ringen voorzien, waarvan wij hier
eenige voorbeelden geven en die heel eenvoudig niets anders zijn dan het onderste van
de lans of van de cateia (fig. 4 3, 5, 6 2). De hellebaarden van de middeleeuwen
hebben dikwijls zulke uiteinden (stootplaten) van ijzer, van denzelfden vorm als onze
1050 wiggen van brons en de lansen der wilden zijn nog heden ten dage niet anders
toegerust. Ik voeg er aan toe, dat het ijzer van een bijl een opening voor het hout
of steel in horizontale richting heeft, zoodat het ijzer met het handvat een
rechter hoek vormt De fragmenten van messen of sikkels (fig. 4 2 en 6 1 en 3) zijn
ook te Berg-en-Terblyt gevonden, de zoogenaamde bijlen deels aldaar, deels te
Montfort (L.).

1055 Het Museum te Maastricht bezit wel niet die vele prachtige Gallische juweelen, émails
en gouden sieraden als die van Cluny, Besançon, Rouen, Lyon of de reeds door ons
opgenoemde verzamelingen, maar het kan toch trotsch zijn op eene pyxis of vaasje van
dat beroemde geëmailleerd brons, (fig. 7 2), dat den Galliërs in den Romeinschen
tijd, met

1060 FIG. 6. GALLISCHE KATEIA EN SIKKEL-FRAGM

name den Aedui, eigen was '). Dit voorwerp werd gevonden in eene groote sarkophaag
(eigenlijk steenen urnenkist) in 1882 te Geleen in den grond gevonden. Het heeft,
1065 gelijk men zien kan, een zeer eleganten vorm en het is met donker blauw émail
champlevé versierd. Dit émail werd door de Gallo-Romeinen vervaardigd, de Romeinen
zelve hebben het niet gekend.
Ook tusschen dat stijve Romeinsche aardevaatwerk van roode terra Samica of sigillata
met het zegel of fabrieksmerk van den fabrikant dikwijls voorzien, soms

1070 ') Balliot et Henry de Fontenay, *De l'art de l'émailleur chez les Éduens* Paris, Honoré Champion. 1875.

1075 FIG. [7] GALLISCH VAATWERK (1 en 3) EN PYXIS MET EMAIL (2).

[292] versierd met eentonige eeuwig terugkeerende honden en herten, de pooten stijf
omhoog enz., of andere "soorten aardewerk en het Gallische met zijne gracieuze vormen
en vrij van dat eentonig stijve gewelfde, den buik van 't Rom. vaatwerk eigen, is
groot verschil. Zoo bijvoorbeeld zijn die 3 potten met indeukingen (vases à
1080 compression), om ze goed te kunnen aanvatten en vasthouden, van Gallisch maaksel
(fig. 7 1 en 8 2e rij No. 1 en 3). Ook die urn of pot met hoekig profiel en ribben of
groeven versierd is m. i. van Gallischen oorsprong (fig. 9 de 3 in de 1e rij). Maar
wat aan de Gallische aardewerk-industrie vooral eigenaardig wordt gevonden, dat is de
zoogenaamde bewerking of liever versiering met "barbotine" (kleefdeeg). Tijdens de
1085 Romeinsche overheersching, zoo beweert de zeer deskundige Alexandre Brongniart, lid
van het Instituut en directeur van de fabrieken van Sèvres-porselein, werd dit nieuwe
procédé in Frankrijk ingevoerd.')

1090 ') *Traité des arts céramiques ou des poteries considérées dans leur hist., leur pratique et*

1090 *leur théorie* Paris, Bechet Jeune 1854 I, 425.

Men gebruikte daarvoor een soort opgeloste leem, bewaard in bijna vloeibaren
toestand, die men met een penseel, kleine spadel of een soort "cornet" of pijpje,
1095 zooals de banketbakkers gebruiken om gebakken te garneren, op het vaatwerk
aanbracht. De aanblik is aardig afwisselend, dof grijs loofwerk op een lichten grond,
licht roode guirlandes schitterend uitkomend op een donkerder tint, wit op zwart of
geel op bruin. Op ons Museum is er een voorbeeld van (zie fig. 7 N. 3). Faire la
barbotine leert men nog op de Fransche meisjeskostscholen ') en kan dus eene echt
Gallische kunst worden genoemd, die de eeuwen getrotseerd heeft.

1100 Het glaswerk dat fig. 9 te aanschouwen geeft, zou ik als een soort vraagstuk willen
beschouwd hebben voor de lezers van dit tijdschrift: Wat is Romeinsch en op welke
voorwerpen is Gallische invloed merkbaar?

Die vierkante stijve flesschen, of glazen kruiken, die kleine flacons uit wier plomp
vierkant lijf een dunne spichtige hals oprijst, zijn zeker Romeinsch, ook die
1105 achtkantige flesch met dat onmogelijk breede handvat is van denzelfden oorsprong,
gelijk ook de twee andere vierkante flesschen met breede handvatten (een heeft er
zelfs twee) en alles behalve sierlijk. Van die 2 glazen urnen en de overige kleinere
fleschjes, gelijk ook van de twee glazen bakjes durf ik niet beweren dat zij Romeinen
als fabrikant hebben. Deze, de

1110 ') O. a te Schimmen bij de Filles de la Sagesse van St. Laurent-sur-Sèvre.

FIG. 8. GALLISCH EN ROM. AARDEN VAATWERK EN BRONZEN BRAADPAN. (ROM.)

1115 [293] mooiste der glazen voorwerpen zijn grootendeels gevonden in een graf te
Obbicht. Een woord wensch ik hier nog in het midden te brengen over de Gallische
glasindustrie Caesar n.l., die van geen overdreven Gallomanie kan verdacht worden,
zegt de bello Gallico VII, 22, van het Gallisch volk "Ut est summae genus solertiae
1120 atque ad omnia imitandaet efficienda quae ab quoque traduntur aptissimum ') waaruit
blijkt dat hij, die de Galliërs zoo barbaarsch liet vermoorden en zelfs verminken (de
handen afsnijden enz.) hen voor een zeer schrander volk hield en zeer geschikt om al
wat men hun voorlegde na te maken, maar hen des ondanks toch N.B. hier en daar, voor
barbaren uitschold.

1125 ') Uit Caesar en Livius is meer te leeren dan de historia Romana, die ons vreemd is, maar ook
vooral de geschiedenis van onze oude bevolking en hoe de Romeinen hen zonder reden minachtten.

Welnu dit navolgingsvermogen toonden zij vooral in hun glasindustrie, die zij, wat de
1130 techniek betreft, voor een deel van de Romeinen mogen geleerd hebben, hoewel Plinius
de Gallische glaswerkers als buitengewone kunstenaars prijst. Maar zeker is het, dat
de Galliërs spoedig de Romeinen overtroffen. Tal van onmiskenbaar Gallische glazen,
vazen en kannen staven het en men kan bewijzen vinden bijgebracht in SAUZAY, *La
verrerie, depuis les temps les plus reculés jusqu'à nos jours.*

1135 Verder ziet men op deze plaat nog een niet onaardige schenkkkan van terra samica, een
bronzen paardenkop en een ivoren koker met schrijfstiften (stilus). Op de vorige
plaat No. 8 ziet men, behalve het beschreven vaatwerk, nog een kom van terra samica,
een zelfde versierd met een leeuwenkop, twee schotels, alsmede een gebroken pot met
plantvormig ornament versierd van dezelfde stof;

1140 Fig. 9. GLASWERK (GALL. EN ROM.) BRONZEN PAARDENKOPJE, KOKER MET STILETTEN, SCHENKKAN
VAN TERRA SAMICA.

[294] verder drie kleine zalfpotjes, een groote urn en een onhandig gevormde, met
1145 weer zulk een onmogelijk ongeproportioneerd breed handvatsetel voorziene kruik, met
smallen hals die onverwacht uit een dikken buik oprijst en ten slotte een koperen
braadpan of casserole, met tinnen verzilverden rand (naar men mij zeide) en versierd
met een prachtig kopergroen vernis "un beau patin vert" om te watertanden voor een
oudheidkundige. Wij hebben voor dit artikel gebruik gemaakt van het werk van du
1150 Cleuziou. Niet dat wij den geheelen inhoud voor onze rekening zouden willen nemen.
Hij zelf verklaart zijn strekking: Nous réagissons seuls contre un courant funeste,
Qu'on nous pardonne nos enthousiasmes et nos haines. II y a des milliers d'années
qu'on méprise les Gaulois, qu'on exalte les Romains; nous avons entrepris de
rabaïsser les uns a leur juste valeur, et de relever un tant soit peu les autres (p.
360).

1155 Maar wat wij in zijn boek prijzen, wat vooral ons tot leidraad is geweest, dat is de
rijkdom van platen en afbeeldingen van Gallische en Romeinsche voorwerpen, alle als
geëtiquetteerd door onder schrift en tekst, vermeldende de beschrijving, de

vindplaats en ook de plaats waar zij thans bewaard worden. Dit gaf ons talrijke punten van vergelijking, beter dan de beste beschrijving. Wij hebben in deze bijdrage getracht de oudheden van Romeinschen of Gallischen oorsprong eens van eene andere zijde te beschouwen, nl. onder het opzicht van kunstnijverheid. Maastricht. A. J. A. FLAMENT.

20 mei 1911 **De Romeinsche Helm uit De Peel.**

Onder dezen titel bevatten de oudheidkundige mededeelingen van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden (deel V) een belangrijke bijdrage van de hand van Dr. M. A. Evelein. Achter de twintig bladzijden tekst vinden we 6 illustraties op kunstdrukpapier.

Aan dit artikel ontleenen we een en ander.

In den zomer van 1910 kwam het museum in 't bezit van een Romeinschen helm, die in de Peel onder Deurne was gevonden. Hij is van verguld zilver met oorspronkelijk ijzeren binnenkap, die op enkele ijzerdeeltjes na geheel is weggeroest, zoodat het alleen de verguld zilveren buitenbekleding in den helm is, die ons bewaard is gebleven. Zeer gedeukt en gedeeltelijk uit elkaar gevallen, werd hij gerestaureerd door den goudsmid L. Verkuil, werkzaam aan het atelier van den heer Van Rossum du Chattel te Leiden. De opbouw van den helm wees zich geheel vanzelf uit, zoodat hierover niet de minste twijfel kan bestaan. Eenmaal gerestaureerd, bleek welk een schitterend stuk het museum rijker was geworden, dat, in vergelijk met dergelijke helmen in het buitenland, zelfs een unicum mag worden genoemd.

Met den helm werden verder in 't veen gevonden 37 munten van Constantijn, een bronzen fibula, een dito spoor en klokje, een stuk van een leeren dolkscheede met bijbehorend zilveren beslagstuk, een drietal leeren schoenen, groote stukken leer, waarschijnlijk resten van een schabrak, en enkele reepjes wollen stof, die tot de kleeding van den krijgsman hebben behoord. Met de munten zijn de helm en verdere bijvondsten van zelf gedateerd op de 4e eeuw na Chr., wat des te belangrijker is, omdat daarmee ook de parallellen van onzen helm in hét buitenland een zekerder datering verkrijgen.

De helm is van een tamelijk ingewikkelde samenstelling, die zich in hoofdstukken aldus laat beschrijven: de helmkap bestaat uit 2 losse symetrische helften, die elk voor zich weer bestaan uit drie onderling verbonden stukken, alle van eenzelfde plaatdikte van 0,06 m.M. Beide helften worden over de koplengte samengehouden door een kam. De

aldus gevormde helmkap wordt van onderen afgezet door een breeden rand, die aan de voorzijde boven elk der beide wenkbrauwen boogvormig is uitgesneden. Tusschen deze bogen in is een losse neusbeschermer aangebracht. De breedte van den helmrand bedraagt 200 m.M., de hoogte van den helm, met inbegrip van helmkam 177 m.M., terwijl de neusbeschermer van den neuszadel af 65 m.M. lang is. De verschillende helmdeelen zijn volgens verschillende versieringsmotieven versierd. Op den halsbeschermer en den helmrand zijn inscripties aangebracht; een ervan vermeldt het gewicht aan zilver 1 pond, 1 uncia, $\frac{1}{2}$ uncia, = 368.382 G., een gewicht, dat hij thans nog ongeveer heeft; ook de naam van den verificateur staat er waarschijnlijk op. Op den helmrand lezen we: Stablesia VI. Het duidt een aldeeling aan der equites Stablesiani, een ruitercorps, dat, zooals uit de Notitia Dignitatum blijkt, tijdens het latere Romeinsche keizerrijk, in verscheiden provincies verspreid lag. De drager van den helm dus behoorde tot de 6e afdeeling der equites Stablesiani, en het blijkt, dat zich dat corps ook eenmaal in deze streken ophield. Op grond van de bijvondsten is de helm te brengen tot de 4e eeuw. De vondst in de Peel is geen grafvondst, de munten, die de drager van den helm bij zich had, kunnen dienen als zeker dateeringsmiddel voor den helm. De man is hier in de Peel op een of andere wijze verongelukt en de gevonden munten vormden ongetwijfeld het gangbare geld, dat hij op zak had. Al die munten zijn van keizer Constantijn en 't kan dus niet anders, of de helm moet in de 4e eeuw vervaardigd zijn en hoogstwaarschijnlijk in de rijkswapenfabrieken van het Romeinsche keizerrijk, zooals er bestonden te Constantinopel en te Antiochië. Onder de bijvondsten zijn de 37 bronzen munten het belangrijkste. Hoewel 't meerendeel sterk is afgesleten en gedeeltelijk afgeknapt, kenmerken zij zich, hetzij door de voor- hetzij door de keerzijde, alle als munten van Constantijn. Voor zoover haar exergues te lezen zijn, is zeker 1 exemplaar geslagen te Siscia, 3 te Rome en 9 te Trier, terwijl de overige door een volkomen zelfden muntslag van voor- of keerzijde, onder die van Rome en Trier te rangschikken zijn. De leeren schoenen, die gevonden werden, bestaan uit een buiten- en binnenschoen met een lossen binnenzool en blijkbaar twee buitenzolen, die successievelijk aan den binnen- en buitenschoen met een smallen leeren draad of riempje zijn vastgenaaid. De schoenen zijn 26 a 27 c.M. lang en uit één stuk leer gesneden.

De geheele vondst is allermerkwaardigst. De helm komt overeen met de helmen, gevonden te Kertsch in Zuid-Rusland (bewaard in de Ermitage te St. Petersburg) met twee helmen

te Kertsch in Zuid-Rusland (bewaard in de Ermitage te St. Petersburg) met twee helmen

te Pfersee bij Augsburg, met den helm te Worms en in den Donau bij BudaPesth gevonden.

Gelukkig is alles thans door 't Rijksmuseum gekocht en blijft het in Nederland berusten.

- 1230 De prijs, die er voor betaald is, ziet er voor ons Peellanders heel aardig uit, — in aanmerking genomen echter, dat we hier met een unicum Romeinsche vondst te doen hebben, kunnen we 't museum gerust feliciteeren met zijn koopje.
H. N. OUWERLING.
- 1235 11 december 1911 Tentoonstelling van Grieksche en Romeinsche Kunstnijverheid te Rotterdam.
De tentoonstelling, georganiseerd door het bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen, is werkelijk zeer belangwekkend. Men heeft getracht, belangrijke stukken der Grieksche en der daarmede verwante oud Italiaansche
- 1240 kunstnijverheid, welke hier te lande niet in Rijksmusea zijn, bijeen te brengen. Van de Romeinsche werden bij voorkeur die stukken gekozen, welke het voortleven der Grieksche stijlen vertoonen. Volledigheidshalve is de tentoonstelling van origineelen verder met getrouwe nabootsingen of afgietsels aangevuld, overal waar de artistieke beteekenis dezer productie het tentoonstellen er van rechtvaardigde. Onder het vele
- 1245 dat hier is vereenigd vermelden we een prachtige verzameling Grieksche munten, van de oudste af, ongeveer 700 j. vóór Chr. geslagen, tot kort voor onze jaartelling. Dan volgen de Romeinsche consulaire munten, daarna de keizersmunten waaronder nog tal van prachtige exemplaren een hoogen dunk geven van de Romeinsche kunst op dit gebied. Men ziet verder Mykeensche en Cyprische vazen, daarna een verzameling Oost-Grieksche,
- 1250 Korinthische en Proto-korinthische vazen, dateerende uit de 8e eeuw v. Chr.; Attische vazen met zwarte figuren uit de 6e eeuw; dan de Attische roodfigurige, met een nieuwe wijze van decoratie, in 525 v. Chr. ontstaan. Vervolgens Italiaansch vaatwerk uit de 6e eeuw tot de 3e v. Chr., en een mooie collectie zwart vaatwerk, uit denzelfden tijd.
- 1255 Zeer merkwaardig is ongetwijfeld een prachtig bewaard gebleven Graeco-Egyptisch kunststuk, het bovenste deel van het deksel van een sarcophaag vervaardigd uit slijk, waaraan door weefsels de noodige vastheid is gegeven. Verder ziet men ook maskers, zooals op het gelaat van den doode werden gelegd en andere versierselen, bij den
- 1260 doodendienst in gebruik. Er zijn verder sieraden uit de Mykeensche en volgende perioden, en een verzameling vazen uit de Hellenistische periode, uit het Romeinsche tijdperk, voorwerpen van terra sigillata enz. Het grootste gedeelte van deze omvangrijke verzameling werd ia de omgeving van Nijmegen gevonden. Zoo ook een afzonderlijke verzameling, vormende den inhoud van een rijk graf, dat ontdekt is bij het Canisius College te Nijmegen. De heer G. M. Kam te Nijmegen heeft een groot
- 1265 aantal voorwerpen afgestaan uit zijn vermaarde collecties.
- 17 januari 1913 Een eeuwfeest der Katholieke wereld.
Amsterdam, 17 Januari 1913. De vervolging. II.
- (Vervolg).
- 1270 In het Oosten en Klein Azië duurde de Vervolging met bijna onverzwakte hevigheid acht jaar voort; in het Westen hield zij in haar volle gestrengheid slechts twee jaren aan, terwijl de landen, waarover Constantius Chlorus en later zijn zoon, Constantijn de Groote, het bewind voerden, — Brittanje, Gallië en Spanje — van de ergste uitspattingen bewaard bleven. Niemand had kunnen vermoeden, dat dezelfde Galerius,
- 1275 die altijd de booze genius van Diocletianus geweest was, alleenheerscher geworden, een decreet zou uitvaardigen, om aan de vervolging der Christenen een einde te maken. Ten prooi aan een verschrikkelijke ziekte, waartegen goden noch geneesheeren iets vermochten, kwam de even lafhartige als bloeddorstige dwingeland op het denkbeeld, om den God der Christenen, wiens eeredienst hij had trachten uit te roeien, en de
- 1280 Christenen zelf, die hij op allerlei wijze gekweld had, voor zijn reddelooze gezondheid te interesseeren. De Christenen — zoo luidde het desbetreffende decreet — erlangen weer de vrijheid om hun godsdienst uit te oefenen, mits zij niets doen tegen de openbare orde, maar "uit dankbaarheid voor onze toegevendheid, moeten zij hun God bidden voor den Staat en voor hen zelve, opdat het Rijk een volkomen voorspoed
- 1285 geniete en zij in veiligheid mogen leven." Vele Christenen keerden terug uit de gevangnissen en uit de ballingschap.
De Katholieken herademden, maar hun rust was van korten duur. Na Galerius' dood, die spoedig volgde, had Maximinus zijn zetel naar Nicomedië verplaatst. De wellustige tyran zette het werk van zijn voorganger voort met een beroep op de orakels en z. g.
- 1290 geheime onthullingen, welke een somber licht zouden werpen op den zedelijken levenswandel der Christenen. Aan hem dankt het heidendom het eerste ontwerp van een soort kerkelijke organisatie, op christelijke leest geschoeid, waardoor Juliaan de Afvallige zich zal laten inspireeren, wanneer hij de kerkelijke hiërarchie bij den

heidenschen eeredienst zal invoeren.

1295 Ofschoon het tolerantie-decreet van Galerius niet officieel was herroepen, werd,
 ondanks de tusschenkomst van Constantijn, die zich in verschillende brieven tot zijn
 oosterschen ambtgenoot gewend had, een ware jacht op de Christenen geopend. Van have
 en goed beroofd, dwaalden de arme slachtoffers met geheele troepen door velden en
 1300 bosschen. De ellende der vervolging werd nog verergerd door den hongersnood en
 besmettelijke piekten, die vooral Syrië teisterden en den beroofden en vervolgden
 Christenen de gelegenheid boden, om op heldhaftige wijze de naastenliefde te
 beoefenen jegens de hongerigen en zieken, die van de heidenen niet uitgezonderd.
 Intusschen hadden de gebeurtenissen een ongunstigen keer genomen voor Maximinus;
 1305 zijne dagen waren geteld. Constantijn rukte uit Gallië over de Alpen naar Rome en
 sloeg Maxentius bij den Pons Milvius; Maximinus zelf moet het onderspit delven tegen
 Licinius in den slag van Adrianopel (30 April 313). Alvorens door zelfvergiftiging te
 Taurus een einde te maken aan zijn misdadig leven, vaardigde Maximinus – naar het
 voorbeeld van Galerius – ten einde de Christenen voor zich te winnen, een decreet
 uit, waarin hun vrijheid van godsdienst werd toegestaan. Dat deze omkeer slechts een
 1310 schijnbekeering was, blijkt uit het feit, dat hij tegelijkertijd tal van priesters
 deed dooden.

Zoo was het Romeinsche Rijk eindelijk van de opeenvolgende dwingelanden en
 Kerkvervolgers verlost. Constantijn was Keizer van het Westen; Licinius, die zich
 later als Kerkvervolger zal ontpoppen, maar voorloopig de Christenen begunstigde en
 1315 verblijdde door de uitvaardiging van het Edict van Milaan te Nicomedië (2 Juni 313),
 Keizer van het Oosten.
 Om onze beschouwingen over de vervolgingen als één geheel te doen aaneensluiten, zijn
 wij genoodzaakt hier de chronologische orde te onderbreken, om Constantijn's
 godsdienstoorlog tegen Licinius te behandelen.

1320 **Godsdienstoorlog tegen Licinius.**

Reeds in 314 ontstond er oneenigheid tusschen Constantijn en Licinius, den mede-
 onderteekenaar van het Edict van Milaan, dat door hem tevens tot het Oosten werd
 uitgebreid. Deze laatste werd overwonnen en moest Illyrië afstaan, waarna een
 1325 wapenstilstand van acht jaren gesloten werd.
 Over de verhouding van Licinius ten opzichte van de Christenen, of liever over de
 innerlijke gevoelens, welke aan die verhouding ten grondslag lagen, is het niet zoo
 gemakkelijk een oordeel te vellen. Het feit, dat Constantijn, na zijne bekeering,
 toestemde in het huwelijk, hetwelk zijn ambtgenoot aanging met zijne zuster
 1330 Constantia (dezelfde, die zoo'n treurige rol speelde in het Arianisme), pleit stellig
 ten gunste van den Oost-Romeinschen Keizer. Uit niets blijkt echter, dat bij Licinius
 de maatregelen, ter bescherming van de Christenen genomen, voortkomen uit genegenheid
 voor de katholieke leer. Weliswaar vinden wij ook bij, overigens zeer critisch
 gestemde, geschiedschrijvers melding gemaakt van een gebed tot den "grooten",
 1335 "heiligen" God, dat op Licinius' bevel door zijne soldaten ten Hemel zou zijn
 opgezonden, om de overwinning over Maximinus (in 313) af te smeeken. Dit gebed zou
 opgesteld zijn door een Engel, die aan den Keizer den nacht te voren in een
 droomgezicht verschenen was. Wat hiervan zij, in het gebed zelf wordt op Christus
 noch Christendom gezinspeeld en de belijdenis van het monotheïsme wordt reeds
 1340 hierdoor voldoende verklaard, dat in de IVe eeuw het veelgodendom bij de meer
 ontwikkelde Romeinen sterk in discredit geraakt was.

Het is intusschen zeer aannemelijk, dat Licinius goedgezind was jegens den God der
 Christenen, die zijne wapenen evenals die van zijn Westerschen ambtgenoot gezegend
 had. Hiermede zou tevens een voldoende verklaring gegeven zijn van het feit, dat
 1345 Licinius zijn naam zette onder het Edict van Milaan, waarin, gelijk wij zien zullen,
 een soortgelijk monotheïsme zonder christelijke tint gehuldigd wordt.

Voor de opvatting, dat Licinius in den beginne den Christenen zelf niet ongenegen
 was, pleiten overigens zoowel de Edicten van Milaan en Nicomedië, als de twee
 Concilies, die van Neo-Caesarea en Ancyra, welke in zijn gebied en met zijne
 1350 toelating gehouden werden.

De omkeer, welke in het gemoed van Licinius ten opzichte van het Christendom plaats
 greep, schijnt evenzeer aan staatkundige beweegredenen te moeten worden toegeschreven
 als zijne vroegere sympathie voor de Christenen. In Constantijn den grooten
 beschermer en vriend der Christenen ziende, heeft hij blijkbaar den haat tegen zijn
 1355 mede-Keizer, wiens voorspoed en roem zijne ijverzucht gaande maakten, overgedragen op
 de Christenen zelf en aldus een waren godsdienstoorlog ontketend, welke hem zijn Rijk
 en zijn leven zou kosten. Van vriend der Christenen was Licinius een ware
 Kerkvervolger geworden. Op zijn bevel werden de Christenen van het Hof en uit het
 leger verwijderd; den treurenden naastbestaanden werd verboden hunne gevangenen te
 1360 bezoeken; de wellusteling, die in zijn bijzonder leven voor niets minder eerbied
 toonde dan voor de kuisheid en de eer der vrouwen, hing den puritein uit door aan

de vrouwen te verbieden met de mannen tegelijk de kerken te bezoeken en den priesters de vrijheid te benemen, om de vrouwen te onderrichten; de kerkelijke samenkomsten der Christenen mochten alleen buiten de stad plaats hebben; een verbod werd uitgevaardigd
1365 aan de Bisschoppen om Concilies te houden en de Bisschoppen zelf werden vervolgd, de kerken gesloten en verwoest, de Christenen gesteld voor het alternatief: aan hun geloof ontrouw te worden of hunne rijksbetrekkingen neer te leggen. Ook de heidenen zelf klaagden over de ruwheid en den overmoed, waaraan zij van den kant des Keizers waren blootgesteld.
1370 Constantijn kon wel is waar in onbewaakte oogenblikken toegeven aan opwellingen van hevigen toorn, maar in het algemeen wist hij zijn temperament te beheerschen; hij betoonde zich doorgaans een zachtzinnig en vredelievend vorst. Zijne lankmoedigheid jegens Licinius is er een bewijs van, maar ook aan de grootste lankmoedigheid moest wel een einde komen, als deze, zich luchtig heenzettend over den vreeselijken ernst zijner vermaning, voortging met de Christenen te vervolgen.
1375 De oorzaak van den oorlog, die ging uitbarsten, was reeds lang aanwezig; de aanleiding liet zich niet wachten. De barbaren hadden een inval gedaan in het Rijksgebied van Licinius, die het te druk had met zijne plagerijen van de Christenen, om zijne volle aandacht en zorg te wijden aan het inwendig bestuur van zijn Rijk en de bescherming der grenzen. Constantijn waakte; hij deed, wat zijn mede-Keizer verwaarloosde. Hij dreef de barbaren terug, maar kwam aldus op het terrein van Licinius, die hem den oorlog verklaarde. De slag van Adrianopel maakte een einde aan de heerschappij van Licinius, die naar Tnessalonica werd verbannen en later, toen de soldaten onstuimig het hoofd van den intrigant vroegen, op Constantijn's bevel, tegen
1380 de gegeven beloften in, terechtgesteld. Constantijn, thans alleenheerscher geworden, hield zijn intocht in Nicomedië, waar hij door de Christenen met uitbundige vreugde ontvangen werd. Het was de zegepraal van het Christendom en die zegepraal was weer bevochten door Constantijn. Met hem gaan wij ons thans uitsluitend bezighouden en gaan daarom terug naar het jaar 312 en vroeger.
1385
1390

Aard van Constantijn's bekeering.

Waarschijnlijk was reeds lang vóór de bekeering van Constantijn het Christendom doorgedrongen in zijn familie. De vader van Constantijn was volgens Eusebius in zijn hart den Christenen zeer genegen, zooals trouwens blijkt uit zijn regeeringsdaden.
1395 Zelf den voorbereidenden stap, de toetreding tot de catechumenen, heeft hij evenwel nooit gezet. Dat Constantijn's zuster Anastasla een Christinne was, schijnt aan geen twijfel onderhevig en wordt reeds voldoende aangeduid door haar naam. Constantijn zelf deelde, vóór zijne bekeering, de sympathieke gevoelens van zijn edelen vader. Van een verkeerd inzicht in de denkwijze en het godsdienstige
1400 ontwikkelingsproces van den Keizer zou het echter getuigen, wanneer men zich Constantijn ging voorstellen als een half-bekeerde, als een catholiseerende, als iemand, die nog slechts aarzelt om den laatsten stap te zetten. De werkelijkheid is geheel anders.
1405 Constantijn geloofde in één God en er is zelfs gegronde reden om aan te nemen, dat zijn monotheïsme geen abstract en onvruchtbaar deïsme was, maar gepaard ging met het geloof in Gods wijs en almachtig wereldbestuur. De vraag echter, welken eeredienst die wijze en almachtige God eischte, of die God dezelfde was als de God der Christenen schijnt hij zich nooit ernstig gesteld te hebben. Hij dacht er vermoedelijk niet eens aan, om ooit Christen te worden.
1410 Ongetwijfeld: zijne gevoelens ten opzichte van de Christenen waren sinds lang beslist gunstig, maar deze goede stemming was bij hem niet zoo zeer de vrucht van een beredeneerd inzicht, van welbewuste ingenomenheid met de christelijke leer als wel een quaestie van sympathie en antipathie. Zijne sympathie voor de Christenen was namelijk ontstaan bij wijze van reactie, uit een immer groeienden afkeer van de
1415 dwaasheden en de belachelijke ceremonies van het polytheïsme, waaraan hij had moeten deelnemen gedurende zijn gedwongen verblijf te Nicomedië aan het hof van Diocletianus. Niet minder kwam zijn gemoed in opstand tegen de walgelijke tooneelen, welke hij dag aan dag had moeten aanschouwen gedurende de even perfiede als bloedige vervolgingen, waaraan de Christenen onder dezen Keizer bloot stonden.
1420 Ondanks den beslist monotheïstischen trek van zijn Godsgeloof was Constantijn, die heidensche tempels had ingewijd en offers had opgedragen, niet geneigd om te verzaken aan de uiterlijke vormen van den officieelen staatsgodsdienst. Dat zijn geloof in één God kon samengaan met dit uiterlijk paganistisch vertoon, valt gemakkelijk te verklaren uit het zeer rekbare godsdienstige sy?etisme, dat wij in die dagen bij vele
1425 voorname en ontwikkelde Romeinen aantreffen. Evenmin mag zijne onmiskenbare verdraagzaamheid jegens de Christenen, waarvan hij reeds lang tastbare bewijzen gegeven had, toegeschreven worden aan een geheime verstandhouding met of stille toenadering tot de Christenen. Hij had ze geërfd van zijn grootmoedigen vader, ze werd hem ingegeven door zijne van nature menschlievende

1430 inborst; Constantijn kon wel plotseling losbarsten in een geweldigen toorn, zooals
blijkt uit de wreede terechtstelling van zijn tweede vrouw Fausta en zijn zoon
Crispus (1), maar zijn gewoon optreden kenmerkte zich door een geduldige
zachtzinnigheid; hij was niet in staat tot wèl overwogen, wèl bewuste daden van
1435 wreedheid, wanneer die wreedheid zich niet aan hem voordeed onder den misleidenden
schijn van strenge gerechtigheid.
Ook voordat Constantijn bekend was met de leer van het Christendom en een onderzoek
had ingesteld naar hare geloofwaardigheid, moest hij wel sterk overhellen naar de
Christenen door zijne verwantschap met hunne edele en schoone zeden en meer bijzonder
wegens zijn door tijdgenoot en nageslacht hooggeroemde kuischheid, welke zoo'n
1440 scherpe tegenstelling vormde met de beruchte losbandigheid van vele zijner
voorgangers en bepaaldelijk van zijne medeheerschers te Rome en te Nicomedië.
Wij kunnen besluiten: van nature godsdienstig, met vele natuurlijke deugden gesierd,
eerlijk en verdraagzaam jegens de Christenen, was Constantijn een monotheïst zonder
1445 scherp omlinjende geloofs- en zedenleer, zonder christelijken ondergrond. Hij behoorde
tot de menschen, over wie men zich verbaast, dat zij niet onmiddellijk tot de
Katholieke Kerk overgaan, omdat zij, te oordeelen naar geheel hun gedrag en hunne
welwillende gevoelens ten opzichte van de Katholieken, er reeds lang zeer dicht bij
schijnen te staan – menschen evenwel, voor wie een bijzondere goddelijke genade
noodig blijkt, om hen ten slotte uit hunne dwaling of dommeling op te schrikken.
1450 Het uur van deze genade liet zich bij Constantijn langen tijd wachten en als dat uur
eindelijk gekomen is, heeft zijne bekeering nog uiterst weinig gelijkenis met de
andere bekeeringen, welke het aanschijn der wereld veranderd hebben.
Zij gelijkt noch op de bekeering van een Paulus, die met geweld door den bliksem op
den weg naar Damascus moet worden nedergeworpen, voordat hij zijne oogen opent voor
1455 de waarheid; niet op die van een Justinus, die om zijn drang naar de waarheid te
bevredigen, alle wijsgeerige stelsels doorzocht en eindelijk bij het Christendom
belandt; noch op die van Augustinus, die eerst rust vindt in God, nadat hij door alle
stormen van het hart, van den geest en van de zinnen naar alle richtingen heen en
weer geslingerd is.
1460 In zijn "La fin du paganisme" heeft Gaston Boissier, hierin geheel in overeenstemming
met den streng katholieken Paul Allard, van Constantijn's bekeering gezegd: "Zijn
Christendom kan ons materialistisch en grof lijken, maar, wat men er van zegge, het
is oprecht". Die bekeering vindt, voor zoover wij weten, slechts haar wedergade in
die van Clovis: beide heerschers omhelzen het Christendom uit dankbaarheid jegens den
1465 God der Christenen, omdat Hij in de ure des gevaars hun gebed op wonderbare wijze
verhoorde en hun de overwinning schonk op overmachtige tegenstanders, die eveneens
vijanden waren van hun Rijk als van het Gods-Rijk op aarde. Voor Constantijn was de
slag bij den Pons Milvius wat die van Tolbiac was voor Clovis: de hemelsche
genadeslag, welke een keerpunt werd in hun persoonlijk leven en in het leven der
1470 volkeren.
Bij de meeste bekeerlingen, wier namen de geschiedenis vermeldt, zijn de drijvende en
de beslissende motieven van hun overgang tot de Katholieke Kerk van edeler, hooger,
geestelijker gehalte. Het valt niet te ontkennen. Maar juist in de afwezigheid van
hoogere beweegredenen ligt de verklaring van het evenmin te loochenen feit, dat de
1475 bekeering èn van den Romeinschen Imperator èn van den Frankischen Koning niet dieper
ingegrepen heeft in hun innerlijk gemoedsleven, niet meer invloed gehad heeft op hun
persoonlijk levensgedrag. Clovis en Constantijn beiden, hoezeer ook begaafd met
kostelijke eigenschappen «n deugden, hoe verdienstelijk ook voor de Kerk, hebben zich
na hunne bekeering schuldig gemaakt aan wreedheden, welke een onuitwischbare smet
1480 werpen op hun roemvolle nagedachtenis. Later zullen wij zien, dat Constantijn zich
eerst heeft laten doopen op zijn sterfbed; dat hij dus eerst lang na zijn innerlijken
omkeer en zijne opneming onder de catechumenen eigenlijk Christen werd; dat hij
gedurende geheel zijn leven vrijwillig verstoken bleef van de hemelsche genaden en
voorrechten, voor hem weggelegd in het Christendom, dat de volle instemming had
1485 gewonnen van zijn geest en de onverdeelde genegenheid van zijn hart. Dit uitstel van
het Doopsel moge ten deele verklaard kunnen worden uit de eigenaardige denkwijze en
praktijken van zijn tijd, – zijne eigenlijke, volle verklaring vindt het in de
eigenaardigheid van zijne bekeering, welke, hoe oprecht ook, al te zeer vreemd bleef
aan de wereld- en menschervormende denkbeelden en gevoelens, welke het persoonlijk
1490 leven der beroemde bekeerlingen en het leven der christennaties in den wortel hebben
genezen van het diep ingevreten heidensch bederf en blijvend hebben beheerscht
P. J. H. GEURTS. (2)

1495 (1) Men gaat evenwel te ver, men beweert althans iets, wat men niet bewijzen kan, als men hier
zonder meer spreekt van den "moord", door Constantijn begaan. Crispus, de zoon van zijn eerste
vrouw, was bij hem verdacht gemaakt van oproeide gezindheid door zijne tweede vrouw Fausta.
Toen deze aanklacht later ongegrond bleek, liet Constantijn de aanklaagster in zijn

Naspeuringen van Paul Theelen: Archeologische vondsten in Brabant en Limburg

- 1500 verbolgenheid dooden. Beide terechtstellingen dienen ten strengste gelaakt, maar zij mogen toch niet gerangschikt worden onder de politieke en tyrannieke moorden, waaraan zich andere Romeinsche Keizers ten opzichte van hunne naastbestaanden schuldig maakten. Ook bij de doodstraf, welke hij aan Licinius liet voltrekken, tegen gegeven belofte in, moet men bedenken, dat de overwonnen mededinger nog altijd tegen den overwinnaar intrigeerde. (2) Ten gevolge van een onwillekeurig verzuim is onder het hoofdartikel van Woensdag jl. de onderteekening weggebleven. Red. T.
- 1505 1 juli 1913 Blijenbeek te Afferden
Opgravingen in Limburg. — Aangemoedigd door het succes, met de ontgraving van de prae-historische begraafplaats te Well (L), waarbij onder leiding van dr. Holwerda niet minder dan 81 urnen werden opgegraven, ondernamen dezen dagen een paar
- 1510 liefhebbers uit Gennep, op aanwijzing van een landbouwer nabij het kasteel Blijenbeek te Afferden een kleine ontgraving op een plaats waar reeds eerder een urn was gevonden. En dat ook hier een voorhistorisch grafveld moet gelegen hebben, bleek uit het feit, dat binnen een paar uur een drietal urnen werden opgegraven, welke in vorm en afmeting in overeenstemming kwamen met die welke te Well zijn gevonden, terwijl
- 1515 ook de ligging onder den grond en de vorm der grafheuvels duiden op een zelfde tijdperk, die in deze streken lang geduurd moet hebben, en als overgang van het bronzen naar het ijzeren tijdperk, hier van ongeveer 8 eeuwen v. Chr. dateert. Van de vondst is kennis gegeven aan dr. Holwerda te Leiden, die een nader onderzoek zal instellen.
- 1520 1 juli 1913 In de heide aan de Lakeij onder Afferden (L.) zijn ontgraven een 30-tal urnen, zonder versiering, uit ±800 v. Chr.
- 27 maart 1914 Oude vondsten, stille getuigen.
- 1525 In den grond zit meer dan je denkt, maar de groote kunst is maar het te vinden. Dat je al "roedelooper" of "schatgraver" bent, geeft je niemendal. Bij die oude vondsten moet het toevallige geluk of het gelukkig toeval je dienen, anders is het niemendal gedaan.
- 1530 Maar dat er, vooral in onze drogere streken, nog tal van "stille getuigen" uit lang vervlogen tijden in den grond zitten, is wis en zeker, want af en toe lees je weer eens in de nieuwsbladen, dat daar en daar, dit en dat gevonden is. De laatste merkwaardige vondsten werden gedaan te Cuyk a. d. Maas in Noord-Brabant — oude potten en pannen, wapens en munten — en te Jemmingen, even over de Groningsche grens, waar in 1538 door de Hollanders en de Spanjaarden werd gevochten — zes mannen op zes
- 1535 paarden in één kuil en ze hadden de sporen nog aan! Maar van zulke vondsten, vertel ik niet; 't is te griezelig.
- Ziehier evenwel, wat ik uit mijn notitiën van den laatste tijd opdiep; datums laat ik maar weg; 't gebeurde in de twee of hoogstens drie laatste jaren.
- 1540 Te Valthe in Drente, in de buurt van Valthermond, waar eertijds in het veen de oude Romeinsche brug werd ontdekt, te Valthe werd een urn van bijzondere afmetingen opgegraven en er werden beenderen in asch in gevonden.
- In het Aamsveen, gedeeltelijk tot ons land, gedeeltelijk tot Duitschland behorende en waaruit reeds in 1325 turf werd gestoken, zou terrein ontgonnen worden. De Nederlandsche Heidemaatschappij waarschuwde het bestuur der Twentsche Oudheidkamer en
- 1545 men vond urnen, steenen ruiterspooren, bijlen, wat beweest, dat men een oudhistorische plek had gevonden, wat te meer uitkwam, toen men later de fundamenten ontdekte van een burcht in het z.g. Hölterhof.
- In de Peel, in Noord-Brabant-Limburg, nabij Helenaveen, vond een veenwerker eerst vier munten, verder stukken leer, die tot een militaire uitrusting moeten behoord
- 1550 hebben, en een helm, benevens nog een soort haak of pen om kleedingstukken vast te hechten. Op eenigen afstand werden later 38 oude munten gevonden met 't randschrift Constantinus en de beeltenis van een regeerend vorst. In hetzelfde Noord-Brabant vond men in de hei tal van antiquiteiten en wel te Oorschot, te Best, te Veldhoven, te Hoogeloon. Meestal oude wapens, bijlen, pijlen en pijlspitsen, steenen zagen en
- 1555 beitels, waarvan de Kelten en de Menapiërs, en de Taxandren, die daar vroeger woonden, zich moeten hebben bediend.
- Bij het afgraven der terpen in Friesland, worden ook vaak allerlei vondsten gedaan: bronzen ringen, hakken en bijlen, primitieve landbouwwerktuigen, schoppen, beitels werden daar al vele malen gevonden; 't laatst b.v. bij Ferwerd.
- 1560 Zeer menigvuldig zijn de vondsten in Drente. Daar werd in eenzelfde jaar gevonden: In de Wolfsbergen bij Emmen eene komvormige urn van roodbruine aarde, waarin weer een urn zal van donkerbruine aarde met omgebogen rand, verder twee steenen hamers, een bronzen mes en eenige beenderen.
- 1565 Achter de Emmerdennen vond men eene komvormige bruine urn met beenderen. Te Wachtum in de gemeente Dalen werd op ongeveer een halven meter diep in den grond een bronzen

beitel met oog gevonden. In het Gravenveld bij Weerdinge, gemeente Emmen, vond men een beitel van grijzen vuursteen en bij de vroegere Roswinkeler Schans in het ijzererts (oer) een steenen hamer, donkergrauw en ruw bewerkt ter lengte van ruim 1 decimeter. In het veen te Klijndijk bij Odoorn, een stuk van een steenen hamer. In 1570 het Schipmeer onder Norg een ijzeren bijl; te Oud-Orvelte in het Stobbenveen twee metalen schotels en een oude kruik (een "baardmanskruik") en in het veen te Zuidwolde bij Hoogeveen een slijpsteen, terwijl men op drie plaatsen houten wegen of veenbruggen ontdekte, zooals vroeger hij Valthermond, waarover we boven spraken. In 1575 de "Nieuwe Drentsche Volksalmanak" is daar een en ander van te vinden. De bruggen werden ontdekt:

1o. Te Buinerveen/Ruinerveen?, gemeente Borger, op een half uur afstand van 't station Ruinen

2o. In de gemeente Emmen langs den weg van Nieuw-Dordrecht naar Klazinaveen-Noord.

3o. In de gemeente Emmen, ook te Klazinaveen-Noord, bij Sluis 2 aan het 1580 Scholtenskanaal en dicht bij den Dedemvaartschen tram van Coevorden naar Ter Apel. Die bruggen zijn meestal gemaakt van dennenhout, dat rust op berken onderliggers en moeten dagteekenen uit den tijd der Romeinen. Ik zou nog kunnen vertellen van de opgravingen bij de z.g. Hunenschans aan het Uddelermeer op de Veluwe, waar prof. 1585 Holwerda van Leiden druk werkte, van verschillende buitenlandsche plaatsen – waaronder Hallstadt in Boven-Oostenrijk de voornaamste is – waar oudheden werden gevonden, van "stille getuigen" als de Hunebedden en de Paalwoningen (Zwitserland), van vondsten van jachtgereedschappen en oud vischtuig, kammen, ringen, weefsels en uitgeholde boomstammen, die voor schepen dienden, maar dat bewaar ik maar weer voor 1590 later.

? W. ? . d. V.

20 januari 1917 **Het lot der Limburgsche monumenten.**

Ene opmerking in het "Bulletin" van dr. E. J. H(aslinghuis) geldt het lot der 1595 Limburgsche monumenten. Hij heeft daarover gelezen in het dagblad "Het Zuiden", 't welk eenige artikeltjes bevatten, die, hoewel in badineerenden toon gesteld, toch een weinig hoopvollen blik gunden op de toekomst der monumenten van Limburg, voor zoover deze althans verplaatsbaar, d.i. aan den antiquair verkoopbaar zijn. De schrijver 1600 dezer artikeltjes toont zich, volgens dr. H., goed op de hoogte van wat er op dit gebied omgegaan is en omgaat, en het beeld dat hij van den "demon meridianus" en zijn verslindenden rondgang teekent, berust blijkbaar op een goede kennis van feiten en personen:

"Zoo vernemen we achtereenvolgens van het oude doopvont uit Roggel, niet lang geleden naar Amsterdam verkocht; van den koperen arend uit Venraai, sinds een jaar in het Keizer Frederik 1605 Museum te Berlijn; van den St. Maarten-te-paard van het doopvont te Weert, eenige jaren geleden vervangen door een nieuw beeld; van den aan Van Eyck toegeschreven Christus uit de St. Servaaskerk, via Londen naar het museum te Berlijn verhuisd; van het marmeren hoofdaltaar dierzelfde kerk, in 1882 voor 600 gulden aangekocht en voor 3000 verkocht aan het South- 1610 Kensington-museum; van de vier sublieme Romaansche reliekschrijnen, thans pronkstukken in het musée du Cinquantenaire te Brussel; van het oude ivoren zegel van St. Servaas, dat na een langdurig verblijf te Parijs, nu weer gelukkig in Maastricht terug is; van een zilveren 1615 piedestal met gedreven voorstellingen uit het leven van Maastricht's beschermheilige, tegenwoordig in het museum te Hamburg; van talrijke kerkgewaden, aan Duitsche en Amerikaansche liefhebbers overgedaan, enz. En steeds door tusschenkomst en op instigatie van weinig gewetensvolle opkoopters.

"Bij het lezen van zulk een lijstje roept men uit: hoe lang toch nog, vòòr een wet dit 1620 gesjacher komt verhinderen?"

12 mei 1917 **Daemon meridianus en Co. als koopers van kerkelijke oudheden in Limburg.**

1620 (Onder bovenstaanden titel zullen wij van tijd tot tijd artikelen in feuilleton-vorm publiceeren, waarin onder den schuilnaam Daemon Meridianus, een deskundige, wiens eigenaardige kennissen en satyrische schrijfwijze zijn pennenaam wel spoedig 1625 doorzichtig zouden maken, indien een zinspeling het niet reeds deed, een veldtocht opent tegen het met de beste bedoelingen, maar betreurenswaardige verkwanselen van kerkelijke oudheden. Red.).

Mag ik mij nu even aan de lezers van "De Tijd" voorstellen, gelijk ik mij vroeger aan 1630 die van het Zuiden heb voorgesteld als een nieuwen Mephisto, een klein duiveltje van het Zuiden, wonend ongeveer tusschen Puth en Schinnen, daemon meridianus. In de psalmen Davids wordt van mij gesproken, als deze profeet zijn vreugde betuigt, dat hij van den overval en "den duivel van 't Zuiden" bevrijd is. Ik loop overal rond, onder allerlei gedaanten, nu als commisvoyageur, dan als koopman in antiquiteiten, soms ben ik ook wel in compagnie als beeldstormer opgetreden. Maar in 't Zuiden ben ik thuis, vooral ook daar ik tusschen Puth en Schinnen woon. Ik doe echter niet in de

- 1635 politiek of sociale kwesties, alleen ga ik rond om te kijken of er wat schuins gebeurt op vandalisme in 't bijzonder ga ik uit, vooral wanneer ik er geld mee kan verdienen.
- Mijne aanraking met de pers was de volgende. Door de Putstraat te Sittard gaande, over de Markt tot dichtbij de groote kerk, hoorde ik me daar op eens kloppen en hameren en dacht al aan een overval van een vijandelijk leger, aan de kathedraal van Rheims, maar 't was zoo erg niet, want ik vernam van een werkman, dat men eenvoudig in den dikken muur van het dwarspand der kerk ten Oosten aan weerszijden een groot gat aan 't breken was, waar zich van binnen een zoogenaamd blind venster, dat alleen maar geprofileerd was, bevond, daar een paar heel heel mooie gekleurde ramen te plaatsen, 1640 waardoor dat gedeelte der kerk een veranda-achtig licht-effect zou bekomen, tegen het plan des bouwheers, die het anders had bedoeld. Als duiveltje heb ik natuurlijk altijd plezier, als ik iets zie verknoeien. Ik schreef daarover al in een zuidelijke krant, op mijn manier, en mijn goede naburen, die van Sittard, vonden dat niet onaardig en vroegen mij om ook 't een en ander uit mijn carrière als sjacheraar in de kerkelijke zaken en als beeldstormer te vertellen, waaraan ik voldeed door eenige artikelen, die nu vermeerderd en gedeeltelijk omgewerkt in dit blad verschijnen. Ik bediende mij daartoe van de pen van den Rijksarchivaris in Limburg Flament, door suggestie te dien einde bewerkt, wat in onzen tijd wel niet heel vreemd zal klinken, 1650 daar men door deze werking veel verklaart wat anders onverklaarbaar zou zijn. Mijn subject had zich te voren zijn heele leven lang onbevlekt van spot, ironie en sarcasme gehouden. En oneerbiedig schrijven over kerkbesturen, dat deed hij nooit; integendeel, zou ik haast zeggen of liever uit vrijen wil nooit, gelijk men later zal zien. Men valle hem daarom niet lastig, om mijnentwille, die van huls uit een spotter ben en zoo er iets in deze artikelen mocht gevonden worden wat des gesuggesteerden schrijvers is, vergeve men hem dit genadiglijk.
- Ik zal beginnen met iets te vertellen van mijn handel in kerkelijke oudheden. Ik ben geen gewone antiquaire, ik ben en blijf een zuidelijk duivelke, ook als ik oudheden opkoop. Altijd toch kan men den duivel kennen aan zijn staart. Ik ga namelijk vooral op koop uit bij kerkbesturen en dan krijg ik van alles. Ik zal u mijn 1665 zakken en kisten eens uitpakken, ziet eens: oude koperen kerkkluchters, kanten bij de vleet (zie "Publications de Limbourg", VII, 499), albasten platen met beeldhouwwerk (1), wijwater-emmers (maar als ik die koop, kijk ik goed toe of er soms ook nog wijwater in is, want daaraan heb ik eens mijn staart leelijk verbrand), verder ziet u koperen adelaars (2), houten snijwerk, schilderijen, heele altaren, netjes uit 1670 elkander genomen, choorgestoelte, kerkgewaden in alle kleur en soort – kijk eens wat mooie zijde – ja stukken van Romaansche doopvonten, "met de vier koppen". Vergunt mij, slechts voorbeeldsgewijze om u te toonen, dat ik niet met spek schiet, eenige mededeelingen uit onze oude kasboeken. Als ik later de vraag behandel, waar onze firma dat alles geplaatst heeft, vertel ik meer. Opdat u niet aan mijn 1675 eerlijkheid zoudt twijfelen, verwijs ik overal naar de geschriften, waarin mijn feiten zijn vereeuwigd.
- Te Oirsbeek hadden we in 1880 een mooi snapje aan een geëmailleerde pixis (vaasje), uit de 13e eeuw waarschijnlijk, koopprijs f24.50. Och, daar heeft pastoor Habets, die uit Oirsbeek afkomstig was, zijn leven lang over gefoeterd ("Publications" dl. 17, p. 1680 363).
- Voor een kazuifel en 2 dalmatieken van granaatroode zij met gouden borduursels, ornamenten en figuren uit de 16e eeuw te Papenhoven moesten we in 1875 f500 geven (Publ. dl. 17. p. 362).
- Kort voor 1870 kocht ik te Hunsel, niet al te duur, een heele kapel, dat is kazuifel, 1685 koorkap en 2 dalmatieken; het was afkomstig uit mijn hooggeschatte St. Servaaskerk, waarover later veel meer, en te Leveroy (gem. Weert) kocht ik een dito. (Publ. dl. 17, p. 4).
- Een meer bescheiden aanwinst op het gebied van kerkelijke paramenten was een kelkbedekking (velum) van verguld zilverdraad uit de 16e eeuw, – maar een mooi stukje, 1690 ik verzeker het u; 't was in de omstreken van Valkenburg, dat een kerkbestuur in 1880 ons dat verkocht.
- Over heele altaren later meer bij het behandelen der vraag, waar onze firma dat alles laat; voorloopig zij meegedeeld, dat Margraten en Neeritter, omstreeks 1870 ons elk 1695 een heel, heel mooie altaartafel met gesneden beeldjes leverden. ("Publications" dl. 7. p. 499).
- Voor de variatie vermeld ik nog iets, dat we niet alle dagen aantreffen: een van tin gedreven offerschaal, maar fijn werk, mooi, heel mooi, hoor, en uit de 16e eeuw, begin renaissance. Die post staat op 1870 geboekt.
- Alles bij elkaar om een heel museum te vullen, ja, ja "Hadt je me maar!" zegt de 1700 koopman. En om dat heele zoodje bij elkaar te krijgen leg ik het slim aan. Ik kom bijv. binnen bij het kerkbestuur, mijn staart zedig in het "boksenbeumke" (zoo noemen ze dat in Z.-Limburg) verborgen, de bokspootjes in de groote kaplaarzen onzichtbaar,

1705 de horentjes onder het lange haar weggedoken, groet heel deftig en deemoedig, gelijk mijn ambtgenoot Mephisto, als hij in de gedaante van een reizend student bij dokter Faust zijn opwachting maakt. Ik presenteer mij dan als lid der firma Daemon Meridianus, Vandalen en Co., zoo'n lange firma staat gekleed! En dan pak ik die heeren altijd in hun zwak. Zijn het erg vrome lui, dan spreek ik heel zalvend van den luister van het kerkgebouw, haal er Psalmen bij aan en doe heel bijbelsch, en ik kan preeken als een pastoor, en dan zeg ik ten slotte, dat ik hun geld, mooi contant geld

1710 geef voor die oude prullen, waarvoor zij splinternieuwe zaken kunnen koopen in de fabrieken van kerkelijke kunst: mooie marmeren preekstoelen zelfs. Wat doet u met dat oud roest?

Zoo noem ik de oude kandelaren in koper, Romaansch, Gothiek of renaissance om 't even. Wat hebt gij aan die oude wormstekelige planken? Zoo betitel ik dé

1715 gebeeldhouwde paneelen. Waarvoor zouden die oude lappen vol met gaten nog kunnen dienen? Zoo qualificeer ik de oude zijden kerkgewaden. Koopt u een mooi stel, of laat u er een borduren bij de Zusters te Sint Joris. Zijn die kerkbestuurders erg "charitabel", dan spreek ik hun zoo toe: Gij kunt u zoo gemakkelijk, zonder uw fondsen aan te spreken, een nieuw ziekenhuis bouwen, of, 't woord moet er uit, een

1720 patronaat, of een armenschool of een stal voor de Christelijke geitenvereniging (thans met den romantisch-idyllischen naam van "de werkmanskoe" overgedoopt) enz. enz. En al staan al die oude kerkelijke oudheden netjes en haarfijn beschreven, dat helpt geen zier, evenmin als bij dat stuk oude doopvont te Roggel bij de kerk, dat ik lekker opkocht en te Amsterdam verpast heb; ga maar kijken te Amsterdam op het Rokin,

1725 als 't er nog ligt. En ik bedien mij, zoo noodig, met een wonderbaar gemak van mijn spotvogeltalent, evenals mijn hooggeachte ambtgenoot Mephisto (ik houd zooveel van die opera Faust, want daar komt zooveel van ons, duivelkens, in) en ik weet uit ondervinding wat de Franschman zegt: "le ridicule tue".

Ik noemde bijv. dien mooien koperen arend, die als lezenaar diende te Venlo, "dien leelijken koperen raaf" (ik spreek af en toe ook plat) en dat zaakje lukte me. En als dan 't kerkbestuur soms nog houdt van 't een of ander oud prul, welnu, ik ben niet hond op (zeggen ze in Limburg), dan presenteer ik op mijn kosten een dito nieuw te laten maken, zóó getrouw, dat men 't onderscheid met het oud er niet aan ziet, evenmin als aan den nieuwen St. Martinus te paard van de doopvont te Weert, eenige

1735 jaren geleden voor het oude beeld in de plaats gegeven plus de noodige dubbeltjes. Ook al een praestatie van onze firma! En te Venlo hernieuwde ik dat wonder met de raaf of adelaar, op wien het woord der Schrift van toepassing werd: zijn jeugd is vernieuwd als die eens, adelaars.

Enfin, ik blijf me altijd gelijk en dan heb een "joeks" (zoo zeggen ze in Venlo), en

1740 "slinger" (3), als de duivel in Schinderhannes, voor eenige jaren op de kermis te Puth vertoond. Dan grinnik ik en speel met mijn staart van plezier.

Ich hub iene steert
Met iene kwast
En met die steert
1745 Kan ich mè vegen
d'Antiquiteiten
los en vast! (4)

Zoo zit ik dikwijls op den Kollenberg, niet ver van Sittard. bij de St. Rosa-kapel waar voorheen de Bokkenrijders mij een keersje kwamen ontsteken. En daar is niemand die mij bij de horens pakt. Mijn domein strekt zich ongestraft uit van Puth tot

1750 Schinnen? Neen, maar van Eijsden tot Gennep, van Mesch tot Epen. Daar kan ik koopen en verkoopen, verkwanselen en verpassen naar den lust van mijn hart en den aard van Daemon Meridianus.

1755 (1) Zooals er bijv. waren te Sittard in de Sacresti. (Zie "Maasgouw" 1904 p. 67)

(2) Zooals die fameuse van Venlo in 1915 verkocht.

(3) Zeggen ze te Maastricht.

(4) In het oorspronkelijk blijspel, dat nog dikwijls te Roermond wordt opgevoerd, heet het: "En die steert zit mich vast".

1760 7 juni 1919 **Muntenvondst.**

Op het landgoed van mr. Balfour te Whittingehome [=Whittingehame] werd een interessante verzameling oude zilveren voorwerpen opgegraven, die met elkaar drie emmers tot den boord vulden. 't Zijn fragmenten van Romeinsch werk, zeer gehavend,

1765 maar waarvan stijl en teekening nog duidelijk te herkennen valt. Ze zijn, uit den natijd der Romeinen en Christelijk van Opvatting, waarschijnlijk afkomstig van een overzeesch klooster. De afbeeldingen die er op te zien zijn stellen voor: de geboorte van Venus, Pan, Adam en Eva, de Aanbidding der Wijzen en andere, deels Christelijke, deels heidensche tafereelen. Een der nog leesbare inschriften schijnt

1770 te wijzen op Prüm in West-Duitschland. Nooit is in Brittannië zulk een vondst gedaan

Naspeuringen van Paul Theelen: Archeologische vondsten in Brabant en Limburg

en zelden op het vasteland, – zegt de inzender in de "Times", van wien het bericht afkomstig is.